NIEUWE TYPOLOGIEËN VOOR DE
KREUKELZONES VAN DE STAD

HET STADSRANDEN LAB

DECLARATIE VAN DE STADSRAND

DE STADSRAND VAN AMSTERDAM IS:

1. 157 KILOMETER LANG
2. GEEN GRENS
3. EEN DYNAMISCHE RUIMTELIJK-ECONOMI-SCHE ZONE

Het Stadsranden-lab

NIEUWE TYPOLOGIEËN VOOR DE KREUKELZONES VAN DE STAD

INHOUD

INLEIDING
3 INTERACTIE TUSSEN STAD EN LANDSCHAP
Jutta Hinterleitner en Indira van ’t Klooster

6 HET JAAR VAN DE STADSRAND
Manon Mastik

8 157 KM FIETSEN DOOR DE STADSRAND
Lotte Dijkstra

GRENSVERKENNINGEN
10 1: HOE GRENZELOOS KUN JE ZIJN?
13 2: REGELS VOOR DE STADSRAND
15 3: EEN BERGACHTIG EN BIODIVERS LANDSCHAP
Lotte Dijkstra

NAAR DE RAND KIJKEN
18 EEN KWESTIE VAN PERSPECTIEF
Theo Baart
20 ONTWERPWERELD RICHT BLIK OP DE STADSRAND
Rosa Stapel
22 DYNAMISCHE ZONE EN INTEGRALE OPGAVE
Like Bijlsma en Merten Nefs

STADSRAND NOORD
26 OP HET RANDJE
28 PROFIEL STADSRAND NOORD
34 PLAN TEAM NOORD - NOORD BINNENSTEBUITEN

STUDENTENWERK
41 LIVING IN THE EDGE
Mike Blauw

STADSRAND WEST
44 OP HET RANDJE
46 PROFIEL STADSRAND WEST
52 PLAN TEAM WEST – VANUIT DE STADSRAND

STUDENTENWERK
59 WAARDEN VAN DE STADSRAND
Fieke de Groot

STADSRAND ZUIDWEST
62 OP HET RANDJE
64 PROFIEL STADSRAND ZUIDWEST
70 PLAN TEAM ZUIDWEST – HYPEREDGE

STUDENTENWERK
77 DE STEDELIJKE TAAL VAN JE THUIS VOELEN
Josje Staal en Kim van Balken

STADSRAND ZUID
80 OP HET RANDJE
82 PROFIEL STADSRAND ZUID
88 PLAN TEAM ZUID – AMSTEL OPEN

STUDENTENWERK
95 LANDSCHAP IN STROMEN
Jonas Papenborg en Gerwin de Vries

STADSRAND ZUIDOOST
98 OP HET RANDJE
100 PROFIEL STADSRAND ZUIDOOST
106 PLAN TEAM ZUIDOOST
GEIN AAN ‘T GOOI

STUDENTENWERK
113 DE AMSTERDAMSE STADSRANDEN VERGELIJKEN
Remco Reijke

116 HOE VERDER?
Indira van ’t Klooster
Jan Maas en Philomene van der Vliet
Francesco Veenstra
Paul van Hoek

120 COLOFON

INLEIDING

INTERACTIE TUSSEN STAD EN LANDSCHAP

Jutta Hinterleitner (BNA) en Indira van ’t Klooster (ARCAM)

Iedere stedeling heeft een persoonlijke band met de stadsrand. Het gevoel van op reis zijn als de trein de laatste stadswijken achter zich laat en het weidse uitzicht zich opent; het gevoel van vrijheid als je met de fiets dat laatste tunneltje doorgaat, de wind je tegemoet waait en het licht schittert. De stadsrand is de zone waar je op avontuur gaat, de plek waar je ziet hoe de stad werkelijk is in plaats van hoe de stad zou willen zijn, zoals in het representatieve, historische centrum. De stadsrand is net zo onlosmakelijk verbonden met de stad, maar anders dan het centrum verandert de stadsrand gestaag: als de stad groeit, schuift de stadsrand op. De afgelopen jaren zijn tussen het Rijk en de gemeenten afspraken gemaakt om verdichting vooral binnenstedelijk te laten plaatsvinden, binnen de bestaande contouren van de stad. Dit betekent dat de stad niet meer uitbreidt, en de stadsrand dus voorlopig op zijn plek blijft. Verandert dit de betekenis van de stadsrand? Als de ‘rode druk’ van de stedelijke verdichting zorgt voor meer gebouwd programma, meer mensen en meer reuring in de stadswijken, moeten we dan anders omgaan met de randen van onze steden? In 2020 gingen BNA Onderzoek en ARCAM samen op zoek naar de antwoorden op deze vragen. Als testcase werd Amsterdam gekozen, omdat de stadsranden hier enorm gevarieerd zijn. Elke rand heeft een andere context, bevolkingssamenstelling, economische druk en ruimtelijke ambitie. Daarmee biedt de grootstedelijke variatie aanknopingspunten voor uiteenlopende steden, dorpen en buurten elders in het land en voor sociaal-ruimtelijke vragen die overal urgent en actueel zijn. Ons vertrekpunt was de interactie tussen de stad en het omringende landschap, een onderwerp dat ARCAM al in 2019 onderzocht in het kader van het Parlement van de Scheggen. In Het Stadsranden-lab werden de overgangen tussen deze landschappen en de stad, als een logisch vervolg op dit onderzoek, op de agenda gezet en onder handen genomen.

VIJF BIJZONDERE TESTLOCATIES

Samen met de gemeente Amsterdam wezen we vijf testlocaties aan: plekken in de stadsrand die van elkaar verschillen qua stedelijke invulling, landschappelijke context en toekomstplannen. Zo werd bijvoorbeeld de stadsrand Noord gekozen vanwege de karakteristieke harde grens van de Ring A10, en de stadsrand West vanwege de overgang tussen wijken met sociale problematiek en het eeuwenoude polderlandschap. In de stadsrand Zuidwest bij het Amsterdamse Bos zorgt de geluidscontour van Schiphol voor een natuurlijke bouwbeperking, en in de stadsrand Zuid speelt de uitdaging dat alleen de route langs de Amstel goed wordt gebruikt

en de rest van de stadsrand moeilijk bereikbaar is. In de stadsrand Zuidoost ten slotte is te zien hoe, ver van de binnenstad verwijderd, een mozaïek van wijken functioneert en gedijt. De vijf bijzondere testlocaties werden tussen februari en november 2020 door vijf multidisciplinaire ontwerpteams onder de leiding van BNA-architecten bestudeerd. Zij doorliepen een traject dat bestond uit het maken van een analyse van de bestaande situatie, het ontwikkelen van een aanpak voor een zelfgekozen uitwerklocatie in de stadsrand, en het uitwerken van een ontwerpvisie voor deze plek. Onderdelen van het werktraject waren excursies, de lezingenreeks Grensverkenningen en de lokale ateliers, waar experts en betrokkenen uit de stadsranden discussieerden over en tekenden aan de plannen. Tijdens plenaire presentaties werd doorgepraat over doelen en wensen voor de randen van de stad. Door de coronapandemie was het niet altijd even makkelijk de groep bijeen te houden en te krijgen, waardoor we schakelden tussen live-bijeenkomsten, online-meetings en hybride vormen. Maar het is gelukt! In november zagen vijf bijzondere visies het licht tijdens de Dag van de Stadsrand die live werd uitgezonden vanuit Pakhuis de Zwijger.

WAT KAN DE LEZER VERWACHTEN?

De resultaten van dit werktraject presenteren we in dit magazine, samengesteld voor eenieder die de stadsrand een warm hart toedraagt. We hopen niet alleen de professionals die in de stadsranden werken te inspireren, maar ook de bewoners van de stad, voor wie het zo belangrijk is dat het omliggende landschap bereikbaar en beleefbaar blijft. De vijf visies van de ontwerpteams vormen de kern van de publicatie. Deze zijn aangevuld met een tijdlijn van het proces, een introductie op de stadsrand door vier ontwerpende en ontwikkelende racefietsers en de kronieken van de lezingenreeks Grensverkenningen. Essays van fotograaf Theo Baart, Rosa Stapel (College van Rijksadviseurs) en van Like Bijlsma (Planbureau voor de Leefomgeving) en Merten Nefs (Vereniging Deltametropool) plaatsen Het Stadsranden-lab in context. Daarnaast zijn ook gastbijdragen van onze academische kennispartners te lezen. Vier studenten van de Hogeschool van Amsterdam en vijf studenten van de Hogeschool Utrecht studeerden af op de stadsrand, en de Academie van Bouwkunst Amsterdam wijdde er een studio aan. Tot slot hebben we vijf experts die betrokken waren bij het traject gevraagd persoonlijke conclusies te trekken en aanbevelingen te doen.

DE DYNAMISCHE KREUKELZONE ALS KRAAMKAMER

De belangrijkste les uit Het Stadsranden-lab is dat de stadsrand geen lijn is, maar een zone. Een kreukelzone, waar stad en landschap elkaar treffen en waar deze soms heftige ontmoeting geënsceneerd kan worden. De stadsrandzone heeft een verantwoordelijkheid richting zowel de stad als het landschap: het is idealiter de omgeving die de stedeling ‘naar buiten’ leidt en het landschap ‘naar binnen’ haalt. Het is daarom van groot belang de verbindingen tussen de beide grootheden goed te ontwerpen. Stadsrandzones zijn bovendien – zelfs als steden niet verder uitbreiden – niet statisch. Het zijn pulserende gebieden die meebewegen op de hartslag van de stad. Afhankelijk van sociale en ruimtelijke claims wordt meer nadruk op het rood of het groen gelegd. De stadsranden lijken weinig op elkaar in bebouwing, groenstructuur en gebruik. En snelwegen, waterwegen, bedrijfsterreinen en sportvelden vormen barrières binnen de stadsrand, maar ook tussen stad en landschap. Tot slot is de stadsrand een gebied dat op de meeste plekken economisch nog wat in de luwte ligt en daardoor als kraamkamer voor de stad kan optreden. Maakbedrijven en kunstenaarsplaatsen kunnen zich hier dankzij lagere grondprijzen vestigen. De stadsrand biedt dus ook kansen voor lokale bedrijvigheid en experimenten. Die worden lang niet overal benut. Stad en landschap zijn misschien wel meer een samenhangend systeem dan we vermoeden. Daar waar het landschap functies herbergt die de stad helpen, ontstaat begrip, eigenaarschap en trots. Dit kan van alles zijn, van grondstoffen voor de bouw of voedsel tot leer- en werkplekken of horeca. Daar waar de stad bijdraagt aan de ontplooiing van het landschap ontstaan lokale verdienmodellen en kansen voor behoud van het bedreigde groen.

SOCIAAL-RUIMTELIJKE GOUDMIJN

De stadsrand is zowel de spiegel van de stadsziel als het ontdekkingsgebied voor de (stadsrand)stedeling. Dit onderzoek heeft ons geleerd dat ondanks het feit dat steden niet langer uitbreiden, het belang van de randen wel degelijk verandert. Maar ook dat de ‘rode druk’ van binnenuit veel meer kwaliteit krijgt als de ‘groene tegendruk’ op gelijke waarde wordt geschat. Stadsranden zijn echter geen formele bezoeklocaties, zoals een bos, park of winkelcentrum. Het zijn onderbelichte kreukelzones die nog ontdekt moeten worden. Het zijn de gebieden waar nog ruimte is voor verandering en nieuwe programmering, en die daarom cruciaal zijn voor vraagstukken als betaalbaarheid en opschaling van woningbouw, meerkernige steden, klimaat- en energieopgaven, de toenemende behoefte aan publieke ruimte en nieuwe langzaamverkeerverbindingen. Op de volgende 120 pagina’s worden gedachten over en visies voor de stadsrand gepresenteerd. Wij hopen de lezer inspiratie te bieden voor eigen gedachten over de stadsrand. Daarbij bieden de analyses van alle betrokkenen bij dit project aanknopingspunten voor een beter begrip van de sociaal-ruimtelijke goudmijn die de stadsrand is. Want: de stadsrand is steeds minder een toevallige, tijdelijke grens, en steeds meer een interessant ‘groen-stedelijk’ overgangsgebied waarmee stad en land hun voordeel kunnen doen; een zone om samen te ontdekken, optimaliseren en koesteren.

HET JAAR VAN DE STADSRAND

Door Manon Mastik

FEBRUARI 2020

Een rand is niet per definitie een grens.

STADSRANDSAFARI'S

Op een koude, maar zonnige 14 februari trof het hele netwerk rond Het Stadsranden-lab elkaar voor de eerste keer bij ARCAM. De kick-off stond het teken van nader kennismaken: met de studie, met de andere ontwerpteams, met de klankbordgroepen die per locatie de teams gingen adviseren, met de projectpartners en natuurlijk met de Amsterdamse stadsrand. Na een plenaire start waarbij Paul van Hoek, partner vanuit de gemeente Amsterdam, de verschillende locaties typeerde, was het de hoogste tijd om op 'safari' te gaan in de stadsranden. Te fiets natuurlijk, zodat er gemakkelijk tussen en over de grens van rood (stad) en groen (landschap) kon worden gelaveerd. Onder leiding van een gebiedsexpert van de gemeente Amsterdam en in gezelschap van klankbordleden en studenten van de Hogeschool Utrecht, de Hogeschool van Amsterdam en de Academie van Bouwkunst Amsterdam – die zich eveneens met deze opgave gingen bezighouden – togen de ontwerpteams naar hun onderzoekslocaties. De tocht voerde langs landschappelijk schoon, logistieke achterkanten, woonwijken, volkstuinen en rafelranden, en de verschillende snelwegen die in geen van de stadsrandlocaties ver weg zijn. Zo werd tijdens deze dag het fundament gelegd waarop de teams hun plannen konden bouwen.

MAART – JUNI 2020

Grenzen bieden houvast én dagen uit ze te verzetten.

GRENSVERKENNINGEN

Waar begint of eindigt een grens? Wat is de economische, ruimtelijke en ecologische waarde van de stadsrand? En hoe kan de stadsrand bijdragen aan participatie en biodiversiteit? In een reeks van drie publiekstoegankelijke (online) lezingenavonden, ofwel grensverkenningen, werd met diverse sprekers de rol van de Amsterdamse stadsgrenzen onderzocht. De grensverkenningen inspireerden met grensconcepten uit de Joodse religie en Afrikaanse filosofieën, en het werk van diverse kunstenaars; maakten inzichtelijk welke krachten er spelen in de zone tussen stad en land; en besteedden aandacht aan biosferen waarin mens, dier en plant samenleven: welkome input voor het ontwerpproces.

30 JUNI 2020

De stadsrand is geen lijn, maar een zone.

DECLARATIE VAN DE STADSRAND

De vijf ontwerpteams presenteerden aan het begin van de zomer de analyse voor hun deel van de stadsrand en stelden dé stadsrand van Amsterdam vast: een kreukelzone tussen stad en land. Op basis van deze analyses werd er door de teams een 157 kilometer lange fietsroute uitgezet die je meeneemt langs de grens van rood en groen rond Amsterdam. Architecten Adriaan Mout, Remi Versteeg en Joost Vos en projectontwikkelaar Erik Meijer legden de route vast met een GoPro. De fietsbeelden gecombineerd met de analyse leverden een unieke animatie op.

Team Noord met adviseurs en studenten op stadsrandsafari. V.l.n.r. Aafke Post (gemeente Amsterdam), Mike Blauw (student HvA), Harvey Otten (XOOMlab), Bas Kok (Olivia Media), Jimmy Verheij (Ymere), Jonas Papenborg (FLUX landscape architecture), Saline Verhoeven (Natuurlijke Zaken), Jelle Engelchor (student AvB Amsterdam).

Team West met adviseurs op stadsrandsafari. V.l.n.r. Marjan Kootwijk (Ymere), Jan Maas (BOOM landscape), Achmed Baâdoud (oud-stadsdeelvoorzitter Nieuw-West), Ahmed Oueld Hadj (Dutch Architect), Wouter Pocornie (26H), Paul van Hoek (gemeente Amsterdam), Pieter Boekschooten (Van Eesteren Museum), Guido Nas (gemeente Amsterdam).

Team Zuidoost, adviseurs en studenten werpen nog een laatste blik op de kaart bij ARCAM voor de stadsrandsafari. V.l.n.r. Vera de Vries (student HU), Mark Vergeer (Bureau B+B), Simona Serafino (Bureau B+B), Lars Mosman (DubbeLL buurtontwikkelaars), Jannie Vinke (ANA architecten), Gert Jan Wisse (Bureau B+B), Josje Staal (student HvA), Robert Graat (Staatsbosbeheer), Olga Appelman (gemeente Amsterdam), Eek van der Krogt (student AvB Amsterdam), Anne-Marije van Duin (student AvB Amsterdam), Rienk Postuma (De Key).

Team Zuidwest met adviseurs en studenten op stadsrandsafari. V.l.n.r. Kim Kool (gemeente Amsterdam), Tim van Bruggen (student HvA), Matt Goedemans (student HU), Christopher de Vries (Rademacher / De Vries), Gregor van Lit (gemeente Amsterdam, Jouke van der Werf (gemeente Amsterdam), Maria Zafeiriadou (UNStudio), Jan Heeren (gemeente Amsterdam).

SEPTEMBER 2020

Groen wordt pas erkend op het moment dat het een functionele betekenis krijgt en het bereikbaar is. Alleen met die erkenning kunnen we het groen beschermen tegen de rode druk.

LOKALE ATELIERS

Het Stadsranden-lab is opgezet als een lerend netwerk. Naast de lezingenreeks waar relevante kennis werd overgedragen, waren er gedurende het traject verschillende uitwisselingsmomenten tussen de ontwerpteams en de schil van adviseurs. Allemaal met het doel kennis in te brengen in het ontwerpproces, en de teams te helpen in hun zoektocht naar passende scenario's voor de stadsrand. Zo troffen in september 2020 de teams, projectpartners en klankbordleden elkaar voor lokale ateliers op bijzondere locaties in de stadsrand: een broedplaats in West, een achtertuin in Noord, een schooltuin in Zuidoost, de Boswinkel in Zuidwest, en een loods voor evenementen in Zuid. Deze ateliers hadden het doel de teams te helpen in de vertaalslag van analyse naar concrete locaties. Met kaarten en schetsrollen op tafel werden specifieke locaties gezocht die exemplarisch zijn voor de vraagstukken in de stadsrand.

25 SEPTEMBER 2020

De overmaat aan openbare ruimte biedt ruimte voor vergroenen, verdichten en verbinden.

VISIEPRESENTATIE

Op 25 september 2020 presenteerden de teams de toekomstvisies voor hun stadsrand. Ze lieten zien op welk gebied ze inzoomen, wat er speelt op die plek en hoe ze de specifieke vraagstukken uit dat testgebied adresseren. Na een online presentatie en reflectie door een expertpanel bestaand uit Merten Nefs (Vereniging Deltametropool), Paul van Hoek (Gemeente Amsterdam) en Leo Pols (PBL) troffen de teams elkaar voor speeddates. Op gepaste afstand en met een drankje werd doorgepraat over elkaars plannen.

2OKTOBER 2020

Ingrepen in het landschap kunnen de stadswijken ruimtelijk en sociaal versterken.

LOKALE ATELIERS

In oktober 2020 vond nog een tweede ronde lokale ateliers plaats waarbij 'op ooghoogte' naar de concrete uitwerklocaties werd gekeken. Hoe zien de nieuwe stadsranden die de ontwerpteams hebben geschetst eruit en hoe functioneren ze? En hoe kunnen de voorgestelde ingrepen het landschap en de aanliggende stadswijken ruimtelijk en sociaal versterken? Door toedoen van COVID-19 was het niet mogelijk fysiek bij elkaar komen, maar de techniek bood uitkomst.

20 NOVEMBER 2020

Je kunt niet nadenken over de stadsrand zonder de wijk als sociaal en fysiek element te beschouwen.

DAG VAN DE STADSRAND

Op 20 november werd de ontwerpstudie afgesloten met de 'Dag van de Stadsrand', een vijf uur durende live uitzending vanuit Pakhuis de Zwijger. In thematische blokken van steeds één uur werden de resultaten van Het Stadsranden-lab gepresenteerd en de toekomst van de stadsrand uiteengezet. Fotograaf en verhalenverteller Saskia Aukema, fotograaf Theo Baart en Rijksbouwmeester Floris Alkemade trapten af met keynotes waarin ze elk vanuit een andere invalshoek de stadsrand beschouwden. Daarna passeerden de vijf ontwerpvisies van de deelnemende ontwerpteams de revue. In de panels schoven ook experts, collega-ontwerpers en mensen uit de stadsrand aan om de resultaten tegen het licht te houden.

21 NOVEMBER 2020 – 28 FEBRUARI 2021

ENDLESS AMSTERDAM

De resultaten van Het Stadsranden-lab zijn tentoongesteld in de expositie EndLESS Amsterdam bij ARCAM, over de circulaire stad in wording.

Team Zuid met adviseurs en studenten op stadsrandsafari. V.l.n.r. Jelle Brem (student HU), Ward Edelenbosch (student HU), Remco Rolvink (bureau VE-R), Fieke de Groot (student HvA), Claudia Temperilli (Clubhaus architecten), Marjan van Herpen (Clubhaus architecten), Roy Berents (gemeente Amsterdam), Machiel Spaan (M3H).

Goed weer tijdens het eerste lokale atelier van de zuidwestelijke stadsrand bij de Boswinkel. De kaarten, schetsen en discussie verhuisden naar buiten.

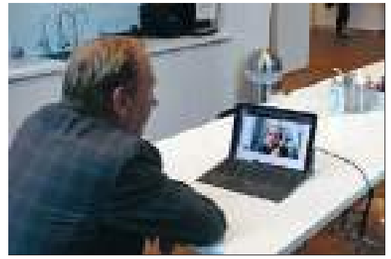

Joost Vorstenbosch (team Noord) in gesprek met Misja van Veen (team Zuidwest) na afloop van de visiepresentatie: welke kansen zien ze in elkaars plannen?

De livecasts van de Dag van de Stadsrand werden uitgezonden vanuit Pakhuis de Zwijger.

De expositie EndLESS Amsterdam bij ARCAM.

157 KM FIETSEN DOOR DE STADSRAND

Door Lotte Dijkstra

Op basis van de verschillende analyses van de ontwerpteams van Het Stadsrandenlab werd dé stadsrand van Amsterdam vastgesteld. Architecten Adriaan Mout, Remi Versteeg en Joost Vos en projectontwikkelaar Erik Meijer stapten op 20 juni 2020 op de fiets om 'm vast te leggen.

RONDJE RANDJE

Remi Versteeg (Beyond Space) fietst geregeld in de omgeving van Amsterdam en merkte wederom op hoe verschillend de stadsrand eruit kan zien. “De stadsrand is niet echt voelbaar. Er is geen sprake van een harde transitie van hoogbouw naar landschap. Op de plekken met borden ‘Amsterdam uit’ is de overgang juist heel zacht, dat is fijn.” Door de fietstocht heeft hij meer waardering gekregen voor de randen. “De drang naar natuur is voelbaar in de stadsrand, met de vakantiehuisjes, volkstuincomplexen en de recreatiegebieden. Daar waar bewoners de ruimte hebben gekregen om de stadsrand vorm te geven, levert beperkte controle hele mooie stukken op. Het is misschien niet realistisch om helemaal geen industrie toe te laten, maar in de handen van bewoners ontstaan wel de mooiste plekken.” Door die mooie plekken vormt de stadsrand een prachtige fietsroute. Versteeg: “Ik werd zo enthousiast dat ik een geoptimaliseerde versie heb gemaakt in Strava, waardoor het een rondje van ongeveer 80 kilometer wordt met zo min mogelijk stoplichten. Bijna net zo lang als het bekende Rondje Ringvaart, maar veel diverser. Je komt langs Abcoude, Ouderkerk, stukken waar je opeens in het platteland bent, de industrie van Zaandam, de polder en Amstelveen... Daardoor waardeer je nog meer de zachte stukken, waar het groen niet volgebouwd is.”

GEEN STAD ZONDER RAND

Adriaan Mout (LEVS architecten) is als fervent (race)fietser vaak in de stadsrand te vinden, met verschillende rondjes de stad uit. “Hoe je de stad ziet opdoemen, bijvoorbeeld wanneer je door Waterland fietst, dat is echt fantastisch. En daartussenin zit dan ergens de stadsrand...” Die zoektocht naar de grens bleek tijdens de fietstocht vooral een puzzel in het gebied rondom de Nieuwe Meer en het kruispunt A4/A10. “Een wirwar van snelwegen hoog boven je, ruige natuur, water, desoriëntatie, maar toch de stad en de Schinkel zo dichtbij. Dit was voor mij het punt met de grootste contrasten en verwarring. Daar dacht ik, zit ik nu in de stad of niet?” Deze ervaringen leidden tot de openbaring dat de stadsrand niet alleen rafelig, maar ook divers en verrassend is. “De stadsrand is voor mij nog veel meer een sociale rand dan een fysieke landschappelijke rand geworden, en veel meer een dynamische dan een statische plek. Plekken, gebeurtenissen en initiatieven spelen een rol in die fluïditeit. De gemene deler is dat het heel erg groen is, romelig en ontspannen. De stadsrand heeft voor mij aan aantrekkelijkheid gewonnen.” Die dynamiek en vitaliteit moeten worden gekoesterd, stelt Mout. “Ik wens de stadsrand toe dat het een plek voor verrassing en initiatief blijft. Een stadsrand moet je blijven ontdekken en moet blijven transformeren. Geen stad zonder rand!”

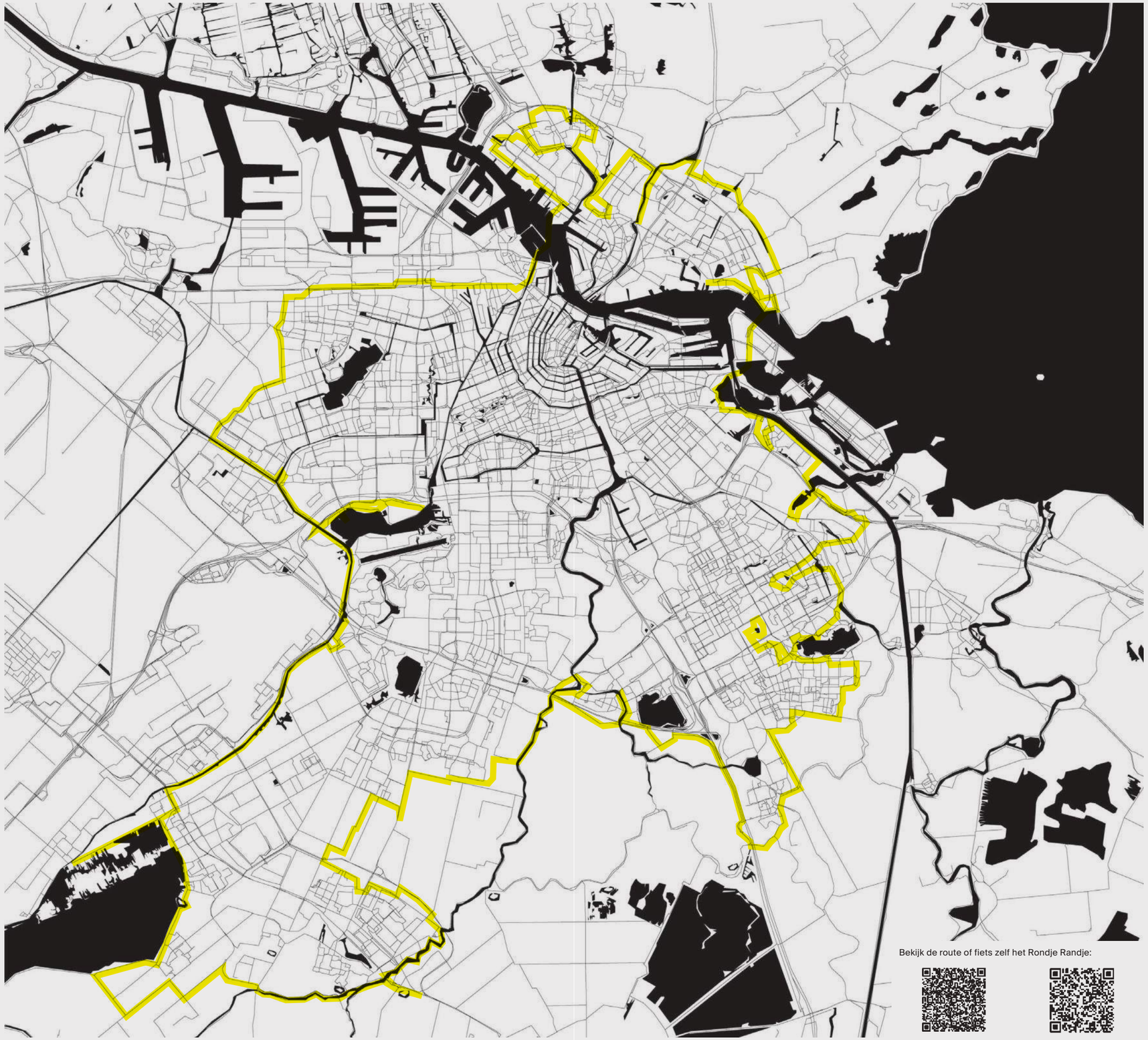

De stadsrand van Amsterdam op basis van de analyses van de ontwerpteams.

RAFELIGE CHARME

Joost Vos (Benthem Crouwel Architects) fietst al anderhalf jaar bijna dagelijks door de stadsrand. “Vanuit Hilversum fiets ik langs de Amstel en zie ik iedere dag de stad langzaam opdoemen. In ieder seizoen ziet dat er anders uit.” Tijdens de fietstocht voor het Stadsrandenlab ontdekte hij nieuwe stukken: “In de stadsrand bij de Bijlmer is het ontzettend mooi, met in de basis een heel groene opzet. Op die plek zie je de rafelige stadsrand, waar het groen van de stad overgaat in het buitengebied. Het groen is er ook heel divers, met veel verschillende soorten.” De ervaringen in Zuidoost staan in schril contrast met de stadsrand langs Aalsmeer, waar vooral veel kassen te vinden zijn. “De enorme monocultuur was schokkend om te zien. We fietsten er midden in de zomer, langs verdorde lappen gras. Hoewel de kassen geconditioneerde natuur huisvesten, is buiten niets te zien.” Die overgang van stads groen naar landschappelijk groen is juist de kracht van de stadsrand. Vos wenst de stadsrand daarom bescherming van de grote biodiversiteit toe: “Stadsranden verplaatsen zich. Die dynamiek moet behouden blijven en niet gecultiveerd worden. Dan blijft er ruimte voor ontwikkeling en biodiversiteit. De stadsrand is dan echt de plek waar natuur, cultuur en mensen samenkomen. De overgang tussen rood en groen hoeft daarbij niet altijd duidelijk te zijn. Juist dat rafelige is de charme van de stadsrand.”

ANARCHISME IN DE STADSRAND

Erik Meijer (Synchroon) vindt Amsterdam de mooiste stad ter wereld. “Als je snel de stad uit wilt, dan kan dat ook. Het is een enorme kwaliteit om zo snel het groen in te kunnen om de stad even te ontvluchten.” Wat hem tijdens de fietstocht vooral opviel was hoe groen, groen, groen de stadsrand is. “Maar we fietsten ook door rommeliger gebieden, waar je gauw het gebrek aan kwaliteit van architectuur ziet. De kwaliteit van de woningbouw heeft daar meer aandacht nodig.” Tegelijkertijd denk Meijer dat zeker niet álle delen van de stadsrand moeten worden aangeharkt. “In die gebieden waar je niet de meest hoogstaande architectuur ziet, is wat meer anarchisme. Dat is belangrijk voor de stad: daar ontstaan creatieve ideeën en ontwikkelingen. We moeten daarom op zoek naar zowel zorgvuldig ontwerp op de overgang van bebouwing en infrastructuur naar de groene zones als naar ruimte voor ondernemers, creatievelingen en innovatieve duurzaamheid. Misschien kunnen er gebieden worden aangewezen waar vanuit een positief gedachtegoed vrijheid wordt gepromoot. Amsterdam is vooral aantrekkelijk als de stad zich tussen informaliteit en formele kaders beweegt.” In die zoektocht naar evenwicht breekt Meijer een lans voor de huidige vorm van de stadsrand: “Waterland is zo'n mooi stuk Nederland. De oude molens daar en bij Gein, waar Mondriaan al schilderde... Blijf daarvan af, behoud het groen!”

Bekijk de route of fiets zelf het Rondje Randje:

Route Het Stadsranden-lab

Rondje Randje

GRENSVER-KENNINGEN

Door Lotte Dijkstra

In drie lezingenavonden werd in het voorjaar van 2020 verkend wat de betekenis van de grens is: cultureel, beleidsmatig, stedenbouwkundig en in relatie tot natuur en biodiversiteit. Lees hier de highlights uit deze grensverkenningen.

1: HOE GRENZELOOS KUN JE ZIJN?

Afbakenen, beperken, omsluiten. Wij tegenover zij. Grenzen roepen veel vragen op en iedereen interpreteert ze anders. Zijn grenzen lijnen of randen? Kunnen ze wellicht meer zijn? Om op zoek te kunnen gaan naar nieuwe typologieën voor de stadsrand van Amsterdam moeten we het eerst eens worden over wat de stadsrand van Amsterdam precies is. Hoe grenzen worden gedefinieerd is daarbij van uitzonderlijk belang. De beleidsmatige lijnen op de kaart blijken lang niet altijd de grens te omvatten zoals deze wordt beleefd. Theater, fotografie en filosofie bieden het nodige perspectief om hier met een frisse blik naar te kijken.

OP ZOEK NAAR WIJ EN ZIJ

Wat is ‘ons’? Wie is ‘wij’? En kunnen we ook ‘wij’ zijn, zonder ‘zij’? In een spervuur van vragen laten theatermakers Greg Nottrot en Floor Leene van het Nieuw Utrechts Toneel het publiek voelen hoe snel wij en zij kan verschuiven. Wie heeft een Nederlands paspoort, wiens ouders zijn buiten Nederland geboren, wie heeft er kinderen, wie is er vrouw, wie is er rijk? Uiteindelijk leven we allemaal in onze eigen bubbel. Met de voorstelling Grens zetten zij het publiek aan het denken. Kun je die bubbel delen met anderen? Kun je delen met iemand die je niet kent? De vlotte dialoog tussen Nottrot en Leene schetst twee tegenoverstelde perspectieven op de noodzaak van grenzen. Moeten we wel of niet onderscheid maken tussen wij en zij? Daarmee krijgt het publiek de kans om te ondervinden dat grenzen nodig zijn om te bepalen wat van jou is. Grenzen helpen je identiteit te bepalen en scheppen de soms nodige afstand. “Grenzen zijn maar lijnen, afspraken die we zelf maken. We ontlenen er rechten en identiteit aan,” zegt Nottrot aan het einde van de scène. Wij en zij hoeven door grenzen dus niet te worden ingeperkt. Grenzen geven het verschil en de afstand aan tussen wij en zij, maar bieden ook ruimte om elkaar te vinden.

ANDERMANS GRENZEN IN BEELD BRENGEN

Als je weet wie je zelf bent, kun je de grenzen van anderen gaan herkennen. Maar wat heb je nodig om de grens van een ander in beeld te brengen? Fotograaf Saskia Aukema onderzocht dit toen ze samen met Richard Bank de eroev van Amsterdam vastlegde in de fotoserie ‘En het water was een muur’. De eroev is de grens waarbinnen het Joden is toegestaan voorwerpen te dragen tijdens de sabbat, wat normaal gesproken alleen binnenshuis mag. Die van Amsterdam is uitzonderlijk, vooral omdat het grootste gedeelte van de omheining bestaat uit water. De Amsterdamse eroev strekt zich uit van het IJ tot voorbij de Westeinderplassen. Binnen dit gebied wonen zo’n vierhonderd mensen die wekelijks gebruik maken van de eroev.

Greg Nottrot en Floor Leene van het Nieuw Utrechts Toneel laten het publiek voelen hoe snel ‘wij’ en ‘zij’ kan verschuiven.

Wie heeft kinderen, wie woont er in de stad, wie is links, wie houdt van zoet? Greg Nottrot en Floor Leene laten zien dat we allemaal in onze eigen bubbels leven.

In de scène van Greg Nottrot en Floor Leene verlegt het publiek automatisch zelf ook grenzen: ‘vader’ en ‘zoon’ vliegen elkaar spontaan om de hals.

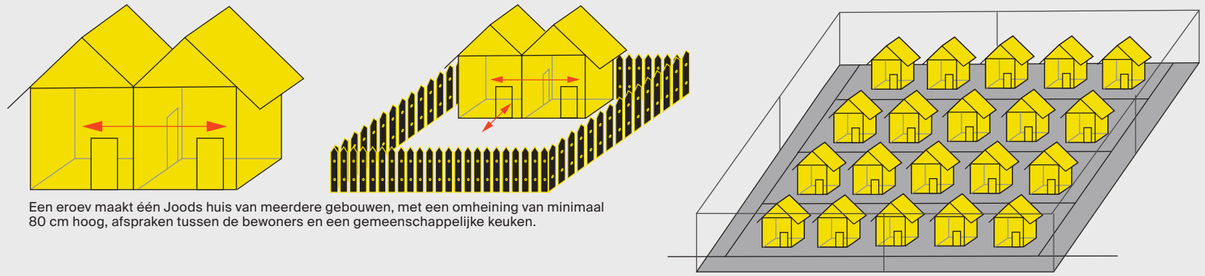

Een eroev maakt één Joods huis van meerdere gebouwen, met een omheining van minimaal 80 cm hoog, afspraken tussen de bewoners en een gemeenschappelijke keuken.

Waar het water en dus de grens onderbroken wordt, brengen bruggen die open kunnen, gespannen draden en kastjes met uittrekbare kettingen – de zogenaamde sjabbatpalen – uitkomst. “Deze oplossingen zijn niet altijd in gebruik, het gaat erom dat het kán. Daarmee is de eroev vooral een symbolische grens,” vertelt Aukema. In de praktijk betekent dit dat de eroev iedere vrijdag wordt gecontroleerd door de rabbijn. Als er sjabbatpalen kapot zijn of bruggen niet open kunnen, dan gaat online de knop op rood. “Dan mag er buitenshuis alleen kleding worden gedragen: geen kinderen, geen sleutels of zakdoeken... Daar worden heel creatieve oplossingen op gevonden.”

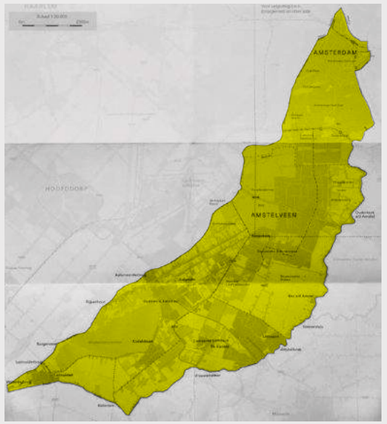

De eroev van Amsterdam strekt zich uit van het IJ tot voorbij de Westeinderplassen.

Aukema bracht de 75 km lange eroev van Amsterdam met abstracte zwart-wit foto’s in beeld. Daarmee laat ze zien dat zelfs een grens die maar weinig mensen ervaren kan worden verbeeld. Sterker nog, de esthetische kwaliteit van het beeld en het delen van kennis over zo’n onbekende grens kan zorgen voor nieuw begrip.

EEN KWESTIE VAN TAAL

Nieuw begrip voor en van grenzen kan ook ontstaan door anders over grenzen te praten. Grenzen beginnen namelijk al bij taal: hoe jouw taal door anderen wordt geïnterpreteerd bepaalt hoe zij jouw grenzen interpreteren. In de Afrikaanse Yoruba-taal wordt grammaticaal bijvoorbeeld geen onderscheid gemaakt tussen mannelijk en vrouwelijk. “Binnen de Yoruba-cultuur worden ordening en hiërarchie niet bepaald op basis van geslacht, maar op basis van leeftijd. Dat is een fundamenteel andere manier van zijn. Je grenzen wisselen voortdurend, afhankelijk van je gesprekspartner,” licht filosoof Renate Schepen toe.

Het Afrikaanse continent kent veel verschillende volkeren, talen en filosofieën. Daarbij treden andere ideeën op de voorgrond dan in de dominante westerse cultuur. Ontwerp wordt bijvoorbeeld niet altijd gekoppeld aan individuen, maar ontstaat binnen de gemeenschap en is onderdeel van een groter proces. Veel Afrikaanse talen reflecteren hoe het proces centraal staat. Anders dan in het Nederlands worden zinnen niet gestructureerd rondom een subject, een object en een werkwoord. Zo ontstaat ruimte om buiten de grenzen van het subject te denken. In de bekende Ubuntu-filosofie staat de relatie centraal. De mens is onderdeel van de wereld, die ver voorbij de fysieke vorm wordt geïnterpreteerd. De Bantoe, de mensen, zijn onderdeel van een voortdurend proces. Identiteiten wisselen afhankelijk van de situatie, waardoor grenzen meer fluïde zijn. Dat betekent ook dat

‘En het water was een muur’, de fotodocumentaire waarmee de eroev van Amsterdam in beeld is gebracht.

Rabbijn Katz controleert iedere vrijdag of de eroev nog intact is.

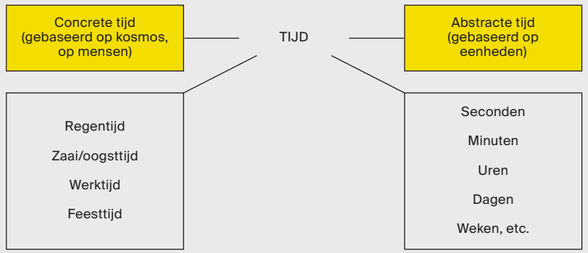

In het Westen leven mensen binnen de tijd, terwijl binnen Ubuntu mensen de tijd maken.

Renate Schepen laat het publiek zelf ervaren hoe Ubuntu voorbijgaat aan relationele grenzen. Hoe beschrijf je bijvoorbeeld een fietstocht door de duinen vanuit de fiets of het fietsen zelf?

je ‘meer mens’ kunt worden. Het wordende zijn wordt als uitgangspunt genomen: als je iets nog niet bent, dan ben je het aan het worden! Het project Bloei & Groei in Amsterdam Zuidoost wordt als voorbeeld aangehaald om te laten zien dat Ubuntu ook in de westerse wereld vorm kan krijgen.

HOE KUNNEN WE VERDER?

Grenzen worden gauw geassocieerd met negativiteit en starheid, hekken en regels waar we zelf aan meedoen. We vinden het lastig om los te laten, ook als ontwerpers en beleidsmakers. Grenzen bieden houvast. Zou een meer open benadering van het begrip grens ons kunnen helpen betere stadsranden te maken? Past dat in het kader van de heldere grenzen tussen stad en land waar Europese steden en stedenbouwkundigen doorgaans naar streven? De discussie over ‘architectuur zonder architecten’ kan binnen deze context worden verbreed tot ‘stedenbouw zonder stedenbouwkundigen’. Hoe dynamisch, fluïde en ongestuurd mag de stadsrand zijn? En wat betekent dat voor de omliggende landschappen? Het Stadsranden-lab gaat daarmee zowel over het ontwerpen van de stadsrand als over het uitvinden ervan. Voorop staat in ieder geval dat we veel plezier kunnen beleven aan het maken en ontwerpen van grenzen.

De grensverkenning met de titel ‘Een grens is (g)een grens: conceptuele verkenning van de afbakening’ vond plaats op 3 maart 2020 in het Joods Historisch Museum in Amsterdam.

Gastsprekers
- Greg Nottrot en Floor Leene, theatermakers bij het Nieuw Utrechts Toneel
- Saskia Aukema, fotograaf, tekstschrijver en verhalenverteller
- Renate Schepen, filosoof, trainer en gespreksbegeleider

2: REGELS VOOR DE STADSRAND

Het gebied tussen stad en land biedt ruimte aan hoognodige nieuwbouw en kwalitatief groen, ruimtelijke dynamiek en uitgesproken kwaliteiten. Is beleid nodig om het succes van deze zone veilig te stellen? Welke ruimtelijke regels spelen in de stadsrand? Dieper ingaan op de economische en ruimtelijke waarde laat zien dat er in de stadsrand van Amsterdam tal van locaties met perspectief zijn.

DE BALANS TUSSEN GROEN EN ROOD

Er zijn steden met een fantastische groene zoom, maar ook steden met een gigantische woningbouwopgave, waarbij de stadsrand de nodige uitwijkruimte lijkt te bieden. Architect en geograaf Like Bijlsma definieert deze gebieden daarom als schakelzones: “In de stadsrand komen landschappelijke, regionale natuuropgaven samen met stedelijke verdichtingsopgaven.” Voor het Planbureau voor de Leefomgeving schreef ze mee aan het rapport *Stadsranden; Schakelzones tussen stad en land*. Daaruit blijkt dat die samenkomst van opgaven verantwoordelijk is voor de specifieke ruimtelijke dynamiek en kwaliteit van stadsranden. Deze zones zouden daarom een zelfstandige plek in het omgevingsbeleid moeten hebben. De grootste uitdaging daarbij is dat dé stadrand niet bestaat. Verschillende stadsrandprofielen vragen om verschillende soorten beleid, op verschillende niveaus. Voor veel delen van de Amsterdamse stadsrand geldt dat de woningbouwdruk hoger is dan gemiddeld, met ook veel gebieden waar sprake is van restricties door bijvoorbeeld Natura2000. Stadsranddynamiek ontstaat ook door grote functionele en institutionele verschillen en een gemengd grondeigendom. “De mix van natuurontwikkeling en suburbane ruimte heeft een heel eigen identiteit en kwaliteit,” vertelt Bijlsma. “Dat is terug te zien in het grondbezit. Er is sprake van balans tussen verschillende grondbezitters: particulieren, gemeenten, het Rijk, maar ook bedrijven, natuurverenigingen en ontwikkelaars.”

THEORIE EN PRAKTIJK

Naast specifieke ruimtelijke kwaliteiten gelden ook bepaalde economische wetmatigheden voor de stadsrand. Landschapsarchitect en onderzoeker Erik de Graaf laat zien hoe deze wetmatigheden zorgen dat stadsranden in theorie een zeer gunstige relatieve positie ten opzichte van het stadscentrum hebben, met relatief lage grondprijzen, lagere dichtheden (grotere tuinen!) en minder functiemenging. De praktijk van de Amsterdamse stadsrand voldoet hier grotendeels aan, met een paar uitzonderingen: “Op sommige locaties zijn de stadsranden kunstmatig verdicht met kleine, goedkope meergezinswoningen. Op die locaties scoren de leefbaarheid en dynamiek opvallend lager. Die plekken zijn ook minder aantrekkelijk voor potentiële nieuwe bewoners, die juist het dynamische stedelijk leven opzoeken.” Met de inzet van economische waarden worden nieuwe ontwikkelingen mogelijk. Ten eerste zorgt bereik-

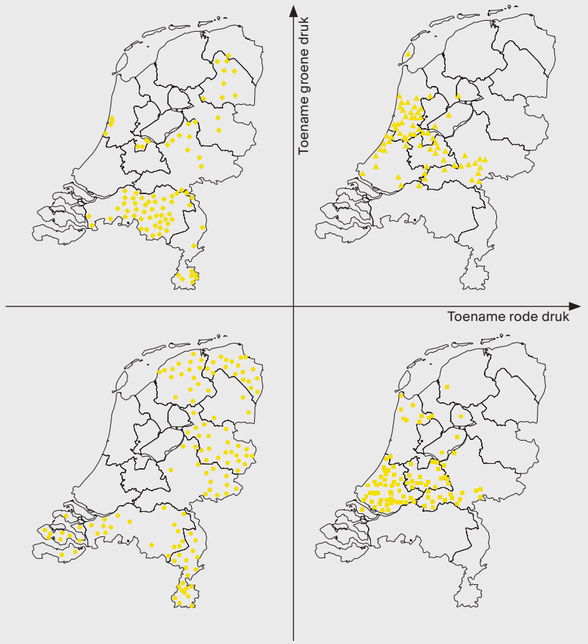

Stadsrandprofielen, met rode en groene druk in vier kwadranten onderverdeeld. In Amsterdam is sprake van hoge rode én groene druk.

In de stadsrand van Amsterdam zijn de grondprijzen op de meeste plekken relatief lager, met een paar uitzonderingen. Dit sluit aan op de theorie van de economische wetmatigheden.

Drie economische waarden bieden potentie voor de stadsrand: economisch bereik (gele kaders), nabijheid van groen (witte kaders) en centrumvoorzieningen (zwarte cirkels). De overlappende gebieden zijn potentiële toplocaties in de stadsrand.

baarheid - snelweg en spoor - voor aantrekkelijkheid bij hoogopgeleiden, die zelf vaak buiten de stad wonen. Ten tweede is het door de nabije natuur tot maar liefst tien graden koeler op warme dagen en nachten. Op de grens tussen stad, en landschap ontstaan dus kansen. Ten slotte zorgt de nabijheid van centrumvoorzieningen voor stedelijke kwaliteiten binnen handbereik. Door goede OV- en fietsverbindingen is de afstand tot het stadscentrum relatief beperkt. De Graaf: “De kunst is om op zoek te gaan naar de plekken waar je het meeste verschil kunt maken. Dat kan vooral daar waar deze drie waarden tegelijk kunnen worden geïntroduceerd.”

KRAAMKAMER VOOR DE STAD VAN STRAKS

Die waarden komen pas echt tot hun recht als de stadsrand zelf centraal wordt gesteld, stelt onderzoeker Frank Suurenbroek: “Door de zone als eigenstandig type te beschouwen, met eigen ruimtelijke regels, ontvouwt een ongekend rijke ruimte. Historisch gezien waren de buitengebieden al de plek waar men in de natuur kon zijn. Ze fungeerden als een soort ventiel voor de drukke stad, waar men even bevrijding kon vinden van de stadse overlast.” In die vrije situatie ontstonden functiemixen en nieuwe economieën, waarbij hinder niet zo’n probleem was. De stadsrand werd een kraamkamer voor wat er in de stad nodig was. “Juist de dingen die niet van tevoren zijn bedacht, zijn cruciaal om de stad levend te houden,” licht Suurenbroek toe. Met ruimte voor hinder en rommel, buiten het zicht van de stadse controle, kan de stadsrand ruimte bieden aan ontspanning en ontdekking. Door de stadsrand weer als kraamkamer te zien, kunnen lessen worden getrokken voor de stad. Suurenbroek: “De truc is om op zoek te gaan naar de kwaliteiten die in de stadsrand aanwezig zijn. Ga op zoek naar de plekken die zich buiten de gebaande paden bevinden.”

DE EENHEID ‘STADSRAND’

Stadsranden zouden vrijere ruimtes kunnen zijn waar geleerd en gecreëerd kan worden voor de stad, opgenomen als aparte zone in het beleid – maar alleen onder bepaalde voorwaarden. Bijlsma: “Generiek beleid moet worden vermeden, de specifieke lokale culturen van de bewoners en het landschap moeten centraal staan.” “Ook wil je de stadsrand op verschillende niveaus kunnen bekijken,” voegt Suurenbroek toe. “Wat doet de stadsrand dichter bij het stadscentrum en wat gebeurt er verderop?” Ten slotte is het belangrijk om te beseffen dat de stadsrand flexibel is. “Als het centrummilieu wordt opgerekt, verplaatst de stadsrand ook,” zegt De Graaf. De eenheid ‘stadsrand’ is dus niet zo gauw te vatten in een eenduidige beleidsmatige definitie, maar des te meer een eenheid die met de geheel eigen kwaliteiten erkend dient te worden.

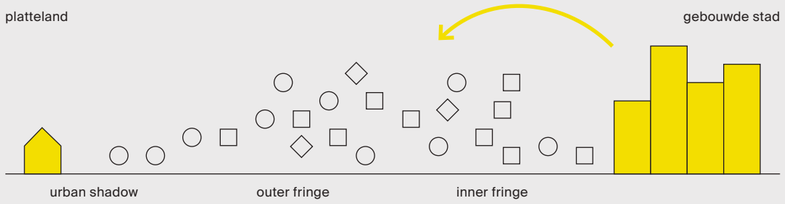

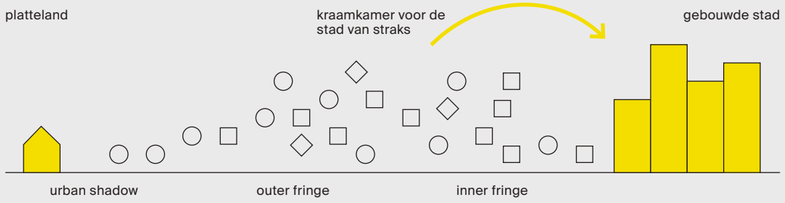

De stadsrand wordt vaak gezien als voorbode van verstedelijking. Door het perspectief van de stadsrand centraal te stellen, kan de stadrand als kraamkamer voor de stad van straks fungeren.

De grensverkenning met de titel `De economische en ruimtelijke waarde van de stadsrand' vond plaats op 11 juni 2020 via een livecast van Pakhuis de Zwijger in Amsterdam (en is online ook terug te kijken).

Gastsprekers
- Like Bijlsma, architect, geograaf en onderzoeker Stedelijke Ruimte bij Planbureau voor de Leefomgeving
- Erik Anton de Graaf, landschapsarchitect, docent Stedenbouw bij de Hogeschool van Amsterdam en promovendus Ruimtelijke Economie bij de Universiteit van Amsterdam/ Amsterdam School of Real Estate
- Frank Suurenbroek, onderzoeker en lector Bouwtransformatie bij de Hogeschool van Amsterdam

De buitengebieden waren historisch al de plek waar men in de natuur kon zijn. In die vrije situatie ontstonden functiemixen en nieuwe economieën, waarbij hinder niet zo’n probleem was.

3: EEN BERGACHTIG EN BIODIVERS LANDSCHAP

Om te kunnen bouwen met de natuur moet je traditionele noties laten varen. Je moet de natuur zien als een integraal onderdeel van de stad: door een andere bril kijken en de natuur gebruiken als uitgangspunt. Door de natuur als opdrachtgever te zien en de natuurlijke grenzen te respecteren kan bouwen ten gunste van biodiversiteit de natuur imiteren. Hoe kan dit natuurinclusief bouwen vorm krijgen in de stadsrand?

DE NATUUR ALS OPDRACHTGEVER

In de stad en de stadsrand wonen niet alleen mensen. De dierlijke bewoners stellen andere eisen aan het stadsontwerp, maar welke precies? Landschapsarchitect Maike van Stiphout schreef er de eerste gids voor natuurinclusief ontwerpen over: “Als je natuurinclusief wilt ontwerpen, moet je je vooral afvragen wat het dier wil. Hoe ziet het dier de stad?” De stad wordt door vogels en vleermuizen die rondom en in de gebouwen wonen bijvoorbeeld gezien als een berglandschap met vlaktes en rotsen. Daarom is het belangrijk om de stad als ontwerper driedimensionaal te bekijken, ook van bovenaf. Omdat verschillende dieren verschillende wensen hebben, kun je als ontwerper een Programma van Eisen opstellen voor specifieke diersoorten. Zo wil een mus graag in groepjes kunnen leven en eten, met beschutte plekken dichtbij om te schuilen. Een egel wil juist graag slakken en fruit, het liefst in combinatie met passages met onverharde randen om te kunnen scharrelen.

Er zijn drie ontwerpprincipes die een project altijd natuurinclusiever maken, ongeacht de diersoort: variatie in schaal en maat, porositeit en diversiteit in gebruik en beheer. Variatie in schaal en maat zorgt voor verschil in microklimaat, zodat veel verschillende soorten een plek van hun gading kunnen vinden. Porositeit gaat over de mate van verharding: hoe poreuzer, hoe meer leven mogelijk is. Denk bijvoorbeeld aan wanden en de onderkant van bruggen, die ruimte laten aan vleermuizen. Ten slotte kun je verschil maken door het beheer losser te laten op plekken die dat qua gebruik toelaten, zodat de natuur meer ruimte krijgt. Van Stiphout: “Hier kan ook op worden ontworpen, zodat het juist heel mooi wordt als er minder intensief onderhoud wordt toegepast.”

NATUURLIJKE GRENZEN

“De natuur is al 3,8 miljard jaar bezig met onderzoek en ontwerp. Biomimicry is het bewust inzetten van deze kennis voor duurzame innovatie,” vertelt architect Lydia Fraaije. Ze laat zien hoe biomimicry op vorm-, proces- en (eco) systeemniveau kan worden toegepast. Vooral dit laatste niveau kan helpen om de stad en de stadsrand vorm te geven. “De stad is een eigen ecosysteem, met eigen ecosysteemdiensten. Als je door de ogen van de natuur naar de stad kijkt, krijg je een veel breder perspectief,” vertelt Fraaije. Zij pleit ervoor de diensten die ecosystemen leveren aan hun omgeving – zoals schone lucht, schoon water en vruchtbare grond – in te zetten om het stadsontwerp te

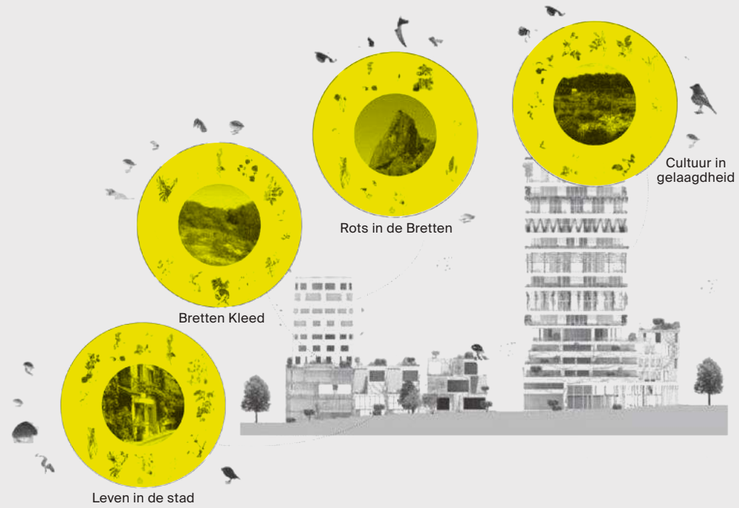

Beschouw de stad als berglandschap met kenmerken van een rotsbiotoop. Zo kan biodiversiteit worden gecreëerd op alle niveaus van de stad.

De Bioloop van nextcity.nl zorgt ervoor dat ook kleine dieren die van zwemmen houden in en uit de grachten in Delft kunnen klimmen.

Deze poreuze bestrating van Bureau Hosper laat ruimte voor het ontstaan van leven.

Door slechts bepaalde delen schoon te spuiten ontstaat zogenaamde ‘dirt-graffiti’. Zo blijft deze kademuur ruimte bieden aan allerhande mossen en korstmossen én is er een artistieke laag toegevoegd.

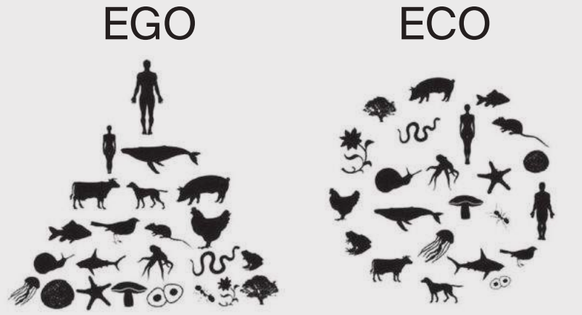

Als de mens niet langer centraal wordt gezet, kan balans worden gebracht in het ecosysteem van de stad. De principes die hier uit volgen kunnen door biomimicry worden ingezet voor ontwerp.

toetsen: “Door ecosysteemdiensten als model te nemen kan het stadsecosysteem in balans worden gebracht.” Daarvoor is het belangrijk om te beseffen dat de mens onderdeel is van dat stadsecosysteem en dus niet per se centraal moet worden gezet.

Fraaije: “Biomimicry gebruikt de natuur als mentor, model en maatstaf. Door de ontwikkeling van de stad door die lens te bezien kunnen we bekijken wat de beste oplossingen zijn voor de stad. Met zogenaamde ‘ecological performance standards’ kunnen we bepalen hoeveel waarde stadse ecosysteemdiensten genereren.” Zo worden waarden toegekend aan die diensten, waarmee de kwaliteit van een ecosysteem in kaart kan worden gebracht en getoetst. Stadsontwikkeling kan worden ingezet om een positieve bijdrage te leveren aan het ecosysteem. Ontwerp kan provianderend worden ingezet, regulerend of ondersteunend. “Denk bijvoorbeeld aan het beschikbaar maken van schoon water, het opslaan van CO_2 of het ondersteunen van de biodiversiteit,” licht Fraaije toe.

DE BIOSFEER OMARMEN

Om te kunnen bouwen met de natuur moeten we radicaal anders nadenken over onze relatie met de natuur. Edwin Gardner werkt daarom samen met zijn Studio Monnik en een striptekenaar aan een toekomstencyclopedie voor het Amsterdam van 2089. Een van de scenario's uit de encyclopedie is ‘De donkere stad’. Gardner: “In het Nachtlab hebben we, samen met een groep ontwerpers, een toekomstscenario geschetst om de sterrenhemel weer zichtbaar te maken in de stad, met als doel een bijdrage te leveren aan een gezonde biosfeer. De introductie van duisternis zorgt ervoor dat de overmaat aan licht niet langer de ecologie verstoort.” Lichtvervuiling zorgt nu namelijk voor een verstoord dag- en nachtritme van zowel mensen als dieren. Zelfs planten kunnen erdoor worden beïnvloed in hun groeiwijze.

Door in toekomstscenario's te denken kunnen concrete ontwerprichtingen voor nu worden geformuleerd. Ontwerpen voor een donkere stad betekent bijvoorbeeld een nieuw type bouwblok. Hierbij wordt het licht zoveel mogelijk beperkt tot straatniveau, waardoor aan de binnenzijde van het blok ruimte voor de natuur ontstaat, ongestoord door licht. Het blok kent drie woontypologieën: hemelwonen met uitzicht op de sterren, straatwonen met een direct verband met de 24-uurs economie en natuurwonen waarbij leven met de seizoenen en interactie met dieren centraal staan.

In de donkere stad wordt de biosfeer als volwaardige partij beschouwd. Gardner: “Om de biosfeer te omarmen moeten we alle traditionele ontwerpelementen in de stad herontwerpen. We moeten nieuwe ruimtelijke instrumenten en nieuwe standaarddetails ontwikkelen voor de stad van de toekomst.

DE STAD VAN DE TOEKOMST

Als we de natuur rigoureus doortrekken in de nieuwe stad, wordt de stadsrand nog meer een overgangszone. Van Stiphout: “Grenzen ontstaan als er spanning is tussen het ene en het andere. We moeten toe naar een situatie waar we vriendelijker omgaan met alles wat er leeft. Grenzen tussen bijvoorbeeld rood en groen vervagen dan.” De stadsrand is nu al vaak de plek met meer biodiversiteit dan het ommeland en het stadscentrum. Fraaije: “Iedere ingreep in de stad kan daarom wat bijdragen aan het ecosysteem. Bekijk altijd op welke manier jouw project waarde zou kunnen genereren.” Van Stiphout vult aan: “Door vanuit een nieuw perspectief te kijken kun je de rijkdom van je eigen maatregelen toetsen en laten zien.” “Laten we de nieuwe stad meer inclusief maken!” beaamt Gardner. “Met nieuwe standaarddetails, ook voor de stadsrand, kunnen we de stad van de toekomst vormgeven.”

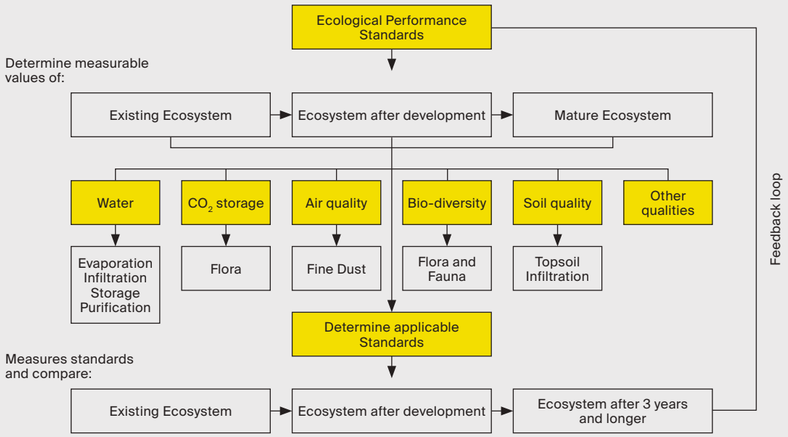

Ecostyeemdiensten en de zogenaamde ecological performance standards kunnen worden gebruikt om te bepalen hoeveel waarde een bepaalde ecosysteemdienst heeft.

Als we ontwerpen voor de donkere stad, wordt dit het nieuwe nachtelijke uitzicht op de Zuidas vanaf de Nieuwe Meer.

In de stad van de toekomst zijn nieuwe standaarddetails nodig zoals gevelbeken en daksteppes. Zo zou de architectuur van de Wibautstraat gegroeid kunnen worden in plaats van gebouwd.

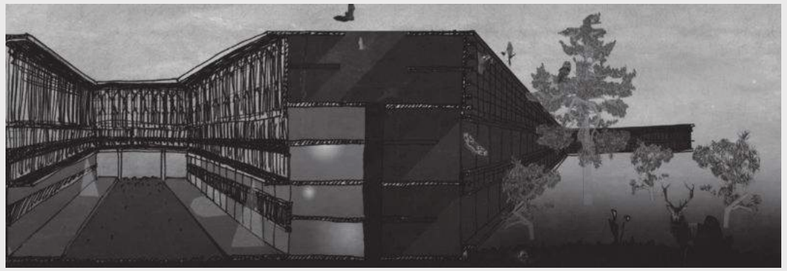

Het toekomstscenario voor de donkere stad biedt ruimte aan een nieuwe typologie, bijvoorbeeld een nieuw stedelijk bouwblok dat licht in de straat houdt. Zo ontstaat een donker mini-natuurreservaat binnen het bouwblok.

Bij een donkere stad hoort een nieuwe wooncultuur met nieuwe woonvormen als hemelwonen, straatwonen en natuurwonen. Mensen die graag kunstlicht gebruiken wonen aan de straat, terwijl mensen die genieten van het donker aan de boven- of achterzijde van het blok wonen.

De grensverkenning met de titel `Natuurinclusief bouwen' vond plaats op 24 juni 2020 via een livecast van Pakhuis de Zwijger in Amsterdam (en is online ook terug te kijken).

Gastsprekers
- Maike van Stiphout, directeur DS landschapsarchitecten, onderzoekspartner nextcity.nl, lid COP DuurzaamDoor
- Lydia Fraaije, oprichter FRAAi architecten, mede-oprichter Bio^mi en Spinwaves en partner BiomimicryNL
- Edwin Gardner, oprichter Studio Monnik

NAAR DE RAND KIJKEN

De stadsrand stond de afgelopen tijd centraal in meerdere projecten. Fotograaf Theo Baart, Rosa Stapel (College van Rijksadviseurs) en onderzoekers Like Bijlsma (PBL) en Merten Nefs (Vereniging Deltametropool) beschrijven verbanden die zij zien tussen Het Stadsrandenlab en hun eigen projecten.

EEN KWESTIE VAN PERSPECTIEF

Door Theo Baart

Kijk je anders naar dezelfde plek gezien vanuit de stad of vanuit het ommeland? Zijn de randen van de stad het 'erf' van de stad? Is het de zone waar het vuil naartoe gaat, de energie wordt opgewekt en de online bestelde pakketjes worden overgeladen? Of zijn het de randen van het ommeland? De schrijver K. Schippers dichtte ooit: "Bij Loosdrecht. Als dit Ierland was, zou ik beter kijken." Niet alleen een raak motto voor een dichter, maar ook voor een landschapsfotograaf. Wanneer er gesproken wordt over uitbreiding van de stad is het perspectief bijna altijd 'van binnen naar buiten'. Niet zo vreemd want zo ging het altijd, de succesvolle steden waren rijk, de stadsmuren werden verplaatst en de naburige dorpen en landerijen ingelijfd.

WAAR BEGINT DE STAD?

Voor het boek *Groot-Amsterdam. Metropool in ontwikkeling* is een ander perspectief gekozen. Ik heb acht tochten gemaakt, vanaf wat ik als de rand van Groot-Amsterdam zag, richting de kernstad. Waar verrijzen de eerste grijze dozen? Of wordt er gebouwd voor de mensen die graag binnen een halfuur op de ringweg van Amsterdam willen zijn? Als je zo kijkt naar het gebied dan begint de stadsrand bij Westknollendam, Abbenes, IJmuiden en Lisserbroek. En op al die plekken die ik aandeed spelen vaak meerdere thema's bekend uit de Omgevingsvisies een rol, zoals de energietransitie, afname biodiversiteit, woningbouwopgave, hindercontouren, etc. Het is de grote stapeling van transformaties op één plek die inzichtelijk maakt dat planning, visie en regie voorwaardelijk zijn om bestaande ruimtelijke kwaliteiten te behouden en nieuwe toe te voegen.

De afgelopen drie jaar vroeg ik aan planologen, stedenbouwers en beleidsmakers wat hún perspectief was. Maakt jouw dorp deel uit van Groot-Amsterdam? De antwoorden waren uiteraard verschillend, maar wat mij opviel was dat de Amsterdamse planologen die ik sprak Lisserbroek zagen als een nederzetting in Siberië. En dat in de stadsregio het perspectief vaak lokaal was. Hoe zou de Bloemendalerpolder ingevuld zijn als bij het plannen maken Weesp niet als de navel van de wereld zou zijn gezien? Suburbaan bouwen bij NS-station Weesp, drie haltes verwijderd van het centrum van Amsterdam? Er is in een overspannen woningmarkt vraag naar dit soort woningen, maar was deze vorm van uitbreiding niet veel beter op zijn plaatst geweest in Almere?

Schiphol en de dienstverlening aan de stad verdringen het open agrarische landschap bij Rijsenhout.

Het internationale distributiecentrum van een grote winkelketen wordt door de nabijheid van Schiphol gebouwd bij Lelystad.

Lisserbroek op de westflank van de Haarlemmermeerpolder is één van de grote woningbouwlocaties in Groot-Amsterdam.

De werkgroep van de Dorpsraad Lisserbroek houdt zich bezig met het behartigen van de belangen van de huidige bewoners in verband met het verdubbelen van het inwonersaantal.

Bij het NS-station Weesp in de nabijheid van de A1 en onder de rook van Amsterdam grenzend aan de Diemerscheg wordt open gebied volgebouwd met twee-onder-een-kapwoningen.

Lisserbroek ligt op de rand van een gemeente en van de provinciegrens, maar is in het dagelijks gebruik onlosmakelijk verbonden met het buurdorp Lisse. Bestuurlijk samen optrekken bij de grote bouwopgave is vooralsnog een pijnlijk proces van bestuurlijk onvermogen.

DE GEMEENTEGRENZEN VOORBIJ

Ik bezocht met regelmaat bijeenkomsten over hoe het verder moet met de hele regio of een specifiek onderdeel daarvan. Er is volop kennis en betrokkenheid aanwezig op de plekken die misschien voor de stedeling exotisch klinken. Ik kreeg de indruk dat we aardig op weg zijn met de spreiding van kennis. Dorpsraden benaderen via het eigen netwerk verantwoordelijke bewindslieden. Ambtenaren in gemeente A zijn 's avonds burger in gemeente B en zetten dan daar hun kennis in. Georganiseerde burgers blijken invloedrijke gesprekspartners van bestuurders. Dat is een verrijkende ontwikkeling, maar ook hier is het noodzakelijk om verder te kijken dan de lokale opgave.

Het zal wel goed komen met het Schinkelkwartier en de Riekerpolder. Locaties die in Amsterdam worden gezien als stadsranden. Maar de echte uitdagingen voor de stad liggen over de huidige gemeentegrens. Plekken die ongetwijfeld over 25 jaar gezien zullen worden als de nieuwe transformatieopgaven en stadsranden van Amsterdam. Aan de zuidkant van de Riekerpolder liggen Badhoevedorp en Schiphol. Bij het knooppunt van de A4 en de A9 bij Badhoevedorp worden binnenkort twee-onder-een-kapwoningen gebouwd. Deze invulling van het vrijgekomen tracé van de gesloopte A9 is te verklaren als je naar Badhoevedorp kijkt en uit de moeizame financiering van de omlegging van de rijksweg. Maar niet als je over het nabijgelegen talud van de A4/A9 heen kijkt. Straks loopt het tracé van de doorgetrokken Noord/Zuidlijn ongeveer onder deze nieuwe woningen door. Ik verheug mij nu al op de wervende teksten van de verkopende makelaars. "Landelijk wonen naast de vertrekhal van Schiphol". Het waarom van deze invulling wordt in de loop der tijd vergeten, maar het resultaat niet.

WIE PAKT DE REGIE?

Lisserbroek vond ik een van de meest interessante locaties in Groot-Amsterdam. Ogenschijnlijk vanuit de kernstad gezien ver weg, maar zoom eens uit. Dan ligt Lisserbroek tussen Leiden en Amsterdam en is het de schakel tussen Groot-Amsterdam en de Bollenstreek. Het aantal woningen dat hier gebouwd zal gaan worden, komt aardig overheen met dat van de Sluisbuurt in Amsterdam. Aan de invulling van de Sluisbuurt is menig debat gewijd. Over de woningbouwopgave bij Lisserbroek wordt nauwelijks gesproken. Bij de opgave in Lisserbroek wordt het inzichtelijk hoe moeizaam het is om samen te werken in een regio. Twee gemeenten (Lisse en Haarlemmermeer) worden gescheiden door een ringvaart die ook nog eens de provinciegrens vormt. Hoe voorkomen we dat daar een suboptimale invulling plaatsvindt op de schaarse open ruimte die Groot-Amsterdam nog rest? Wie pakt de regie?

Er zijn veel ontwerpen voor de verdere invulling van Groot-Amsterdam. Dat is niet het probleem. Het ontbreekt vooral aan bestuurlijke slagkracht en het besef dat het lokale belang alleen goed gedijt in een sterke regio met oog voor de onderscheidende kwaliteiten.

Theo Baart maakt boeken over hoe Nederland wordt ingericht. Zijn laatste boek is *Groot-Amsterdam. Metropool in ontwikkeling* (nai010) met kaarten verzorgd door Ton Bossink en Jurjen Tjarks, vormgeving Joost Grootens. *www.theobaart.nl*

Baanstee Noord bij Purmerend ligt op nog geen kwartier rijden vanaf Amsterdam en een half uur vanaf luchthaven Schiphol.

ONTWERPWERELD RICHT BLIK OP DE STADSRAND

Door Rosa Stapel

Met de prijsvraag Panorama Lokaal heeft het College van Rijksadviseurs, in samenwerking met brede coalities van opdrachtgevers en multidisciplinaire ontwerpteams, woonwijken aan de stadsranden nieuwe energie gegeven. De prijsvraag is een vervolg op de publicatie en reizende tentoonstelling Panorama Nederland: het optimistisch toekomstperspectief waarin gepleit wordt grote maatschappelijke opgaven in gezamenlijkheid in te zetten voor een rijker, schoner en hechter Nederland.

Op zoek naar geschikte proeflocaties, stuitte het College van Rijksadviseurs op de stadsranden, waar stad en land elkaar treffen. De Panorama Lokaal-wijken in de stadsranden zijn in de jaren 60, 70 en 80 gebouwd. Ze bestaan uit één historische laag, met een vaak eenzijdig aanbod aan woningen en openbare ruimte. Terwijl alles om ons heen is veranderd, lijken de wijken aan de stadsranden slechts beperkt mee te bewegen. Nu is het moment om een nieuwe laag toe te voegen; ze met de noodzakelijke transities ook nieuwe kwaliteit te geven en diverser te maken door de vier Panorama-principes – water verbindt ons, rijk boerenland, meer tijd voor elkaar en nieuwe energie – in de praktijk te brengen. Daarom werd vanaf eind 2019, ondersteund door verschillende ministeries, woningcorporatievereniging Aedes en Staatsbosbeheer, op zeven locaties in Nederland door 21 teams gewerkt aan de vraag: hoe maken we deze woonwijken in de stadsranden toekomstbestendig?

BELANGEN KOMEN SAMEN

Niet alleen het College van Rijksadviseurs boog zich de afgelopen periode over de stadsranden. Het onderwerp stond bij meerdere partijen, waaronder ook bij BNA Onderzoek en ARCAM, op de agenda. Kennelijk was de tijd rijp om stedelijke opgaven en opgaven in het landelijk gebied minder los van elkaar te beschouwen en te verkennen welke kansen er liggen in de verbinding. Denk aan de wateropgave, biodiversiteit, recreatieve routes en klimaatadaptatie. Maar er liggen ook kansen in de stadsrand voor sociale opgaven als vereenzaming, vergrijzing en vergrote ongelijkheid tussen wijken en de alom grote vraag naar geschikte woningen.

Voor deelname aan de prijsvraag stelden locaties zichzelf kandidaat, in coalitievorm met minstens een gemeente, corporatie, bewonersvertegenwoordiging en stakeholder in het buitengebied. Omdat de kracht van een goede samenwerking begint bij het gezamenlijk formuleren van de juiste vraag, werd deze tijdens ateliersessies door professionals en bewoners samen geformuleerd. Vervolgens werd de ontwerpkracht van de multidisciplinaire ontwerpteams ingezet om deelbelangen aan elkaar te koppelen en een toekomstbeeld te laten zien om naar te verlangen. Voor de bewoners, bezoekers en ondernemers in de wijk én het buitengebied.

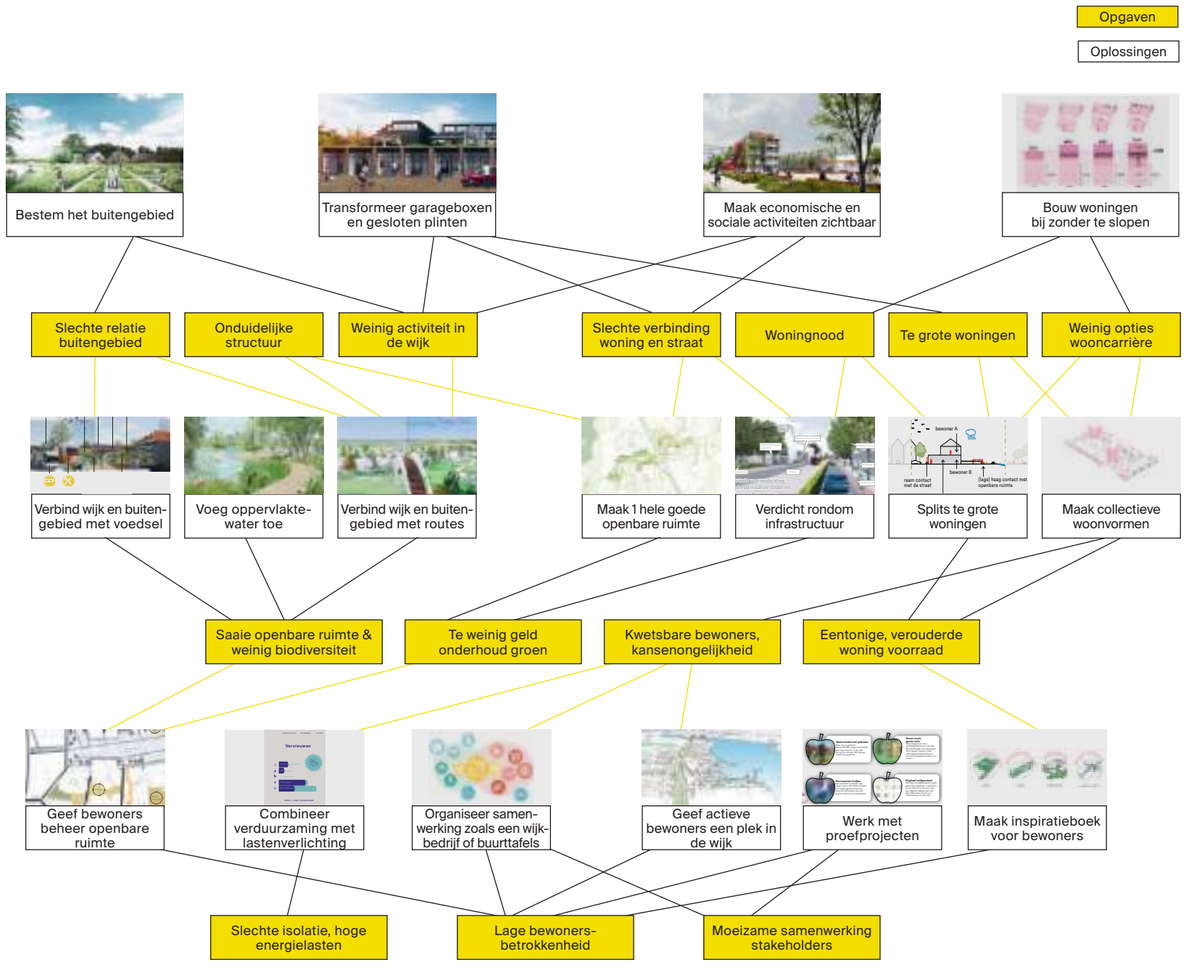

Een selectie van typische opgaven in de prijsvraagwijken en typische oplossingen bedacht door de ontwerpteams. De oplossing voor de ene opgave levert ook een bijdrage aan een andere. En voor iedere opgave zijn verschillende oplossingen. Het voordeel van een integrale aanpak.

Op zeven locaties in Nederland werd gewerkt aan de vraag: hoe maken we deze woonwijken in de stadsranden toekomstbestendig?

Panorama sessie Westervoort

STADSRANDONTWERP-SUPERMARKT

De oogst van de prijsvraag is dat er een soort 'supermarkt' is ontstaan van typische stadsrandopgaven en -oplossingen. Daarbij zien we slimme combinaties: de oplossing voor de ene opgave levert ook een bijdrage aan een andere.

Een voorbeeld van een opgave die speelt is eentonige openbare ruimte met weinig biodiversiteit. De teams droegen oplossingen aan als meer water in de wijk brengen, nieuwe verbindingen met het buitengebied realiseren of het uitgeven van stukken openbare ruimte in bewonersbeheer. Op hun beurt dragen die oplossingen ook weer bij aan andere opgaven, zoals respectievelijk het oplossen van waterproblemen, slim omgaan met beperkte gemeentelijke onderhoudsbudgetten en het verhogen van bewonersbetrokkenheid. De ontwerpen die voortkomen uit Het Stadsranden-lab zijn aanvullend en diepen bijvoorbeeld de oplossingsrichting 'nieuwe verbindingen met het buitengebied' verder uit. Zo zijn er voorstellen om onderwijs te koppelen aan landschapsontwikkeling en op die manier experimentele plekken te creëren waar wordt gewerkt aan nieuwe vormen van landbouw. Of om het perspectief op de wijk in de stadsrand om te draaien en deze ook te zien als een 'stadsranddorp' in het regionale netwerk. Daardoor kan zo'n wijk een nieuw centrum vormen in de context tot de omliggende dorpen, en zich op een hele andere manier profileren en ontwikkelen. Doordat Het Stadsranden-lab de focus legt op de stadsrand zelf wordt het kijken voorbíj de rand makkelijker.

OP DE KAART GEZET

Projecten zoals Panorama Lokaal en Het Stadsranden-lab vullen de spreekwoordelijke schappen met oplossingsrichtingen. Het werken in coalitievorm is hierbij een kansrijke route gebleken. Vanuit beide trajecten staan coalities en ontwerpteams met ervaring klaar om integraal aan de slag te gaan met de opgaven aan weerszijden van de stadsrand. Panorama Lokaal krijgt vervolg in een netwerk- en leertraject, waarin de zeven locaties gezamenlijk verder op kunnen trekken en nieuwe locaties geholpen kunnen worden op vergelijkbare wijze aan de slag te gaan.

Maar belangrijker, dit soort projecten helpt om de stadsranden op de kaart te zetten als cruciale plek voor doorontwikkeling van onze steden. Hier ligt ruimte voor de woningbouwopgave en slagkracht om snelheid te maken met de energietransitie en klimaatadaptatie; hier is de urgentie groot om de kansen voor kwetsbaren te vergroten. De in 2020 doorgevoerde stadsrandprojecten laten goed zien hoe al die opgaven, al die wensen en ambities samen de kans bieden om onze stadsranden op aantrekkelijke en toekomstbestendige manier in te zetten voor de uitdagingen van onze tijd.

Rosa Stapel is stedenbouwkundige en werkt o.a. als zelfstandig adviseur voor het College van Rijksadviseurs. Zij was onderdeel van de projectorganisatie van prijsvraag Panorama Lokaal.
Op *www.panoramalokaal.nl* zijn alle inzendingen te bekijken en staat het online magazine met reflecties en analyses.

Panorama sessie Emmen

Panorama sessie Julianadorp

Panorama sessie Rotterdam

DYNAMISCHE ZONE EN INTEGRALE OPGAVE

Door Like Bijlsma en Merten Nefs

Bij het Planbureau voor de Leefomgeving en Vereniging Deltametropool staan stadsranden al ruime tijd op de agenda. Het zijn de meest dynamische zones van ons sterk verstedelijkte land, waar steeds opnieuw keuzes gemaakt moeten worden tussen vormen van landgebruik, en belangen moeten worden afgewogen – voor het klimaat en de kwaliteit van de leefomgeving. Ook zijn de zogenaamde rafelranden bij uitstek de plekken waar tijdelijke en bijzondere functies gedijen, die in de stad en op het platteland geen plek hebben.

MEERVOUDIGE RUIMTECLAIMS

In een recent onderzoek bracht PBL de ruimteclaims in kaart voor verschillende stadsranden in Nederland. Landelijk, maar ook regionaal zijn er grote verschillen tussen de rode en groene druk. De rode druk is geanalyseerd aan de hand van de te verwachten huishoudensgroei in de *Welvaart en Leefomgeving scenariostudie* van PBL en CPB (2015). De groene druk is gebaseerd op het provinciaal omgevingsbeleid voor bescherming van natuur en landschap. Door de combinatie van rode en groene druk krijgt elke gemeente een eigen stadsrandprofiel voor woningbouwdruk en natuur- en landschapsbescherming (PBL 2018). Ook bestuurlijk zijn er verschillen, omdat de stadsranden van de grote steden vaak in meerdere gemeenten liggen, terwijl de kleinere gemeenten hun eigen stadsrand kunnen beheren. Taken van de overheidslagen lopen uiteen: landschap en natuur is vooral een provinciale taak, verstedelijkingsbeleid ligt meer bij gemeenten. Vanwege de verwachte dynamiek en de complexiteit van de nieuwe transitieopgaven vraagt het PBL aandacht voor een specifiek ruimtelijk beleid voor de stadsranden dat door verschillende bestuurlijke instanties gedragen wordt. Een goede inpassing en combinatie van ruimteclaims is ook essentieel voor de aantrekkelijkheid van de stadsrand. Om dit voor elkaar te krijgen is de actieve betrokkenheid van zowel gemeenten, regionale bestuursorganen als lokale stakeholders van belang.

AANTREKKELIJKE LEEFOMGEVING

Aantrekkelijke stadsranden zijn nodig als antwoord op klimaatverandering en een gezonde leefomgeving. Ook heeft de stadsrand betekenis voor het economisch vestigingsklimaat. In een serie publicaties heeft Vereniging Deltametropool sinds 2015 het landschap geagendeerd als een steeds belangrijkere voorwaarde voor een succesvolle kenniseconomie. Het idee hierachter is dat kieskeurige makers en denkers beter zijn vast te houden en aan te trekken door het landschap tussen de steden te ontsluiten voor de kenniswerkers. Bedrijven ontdekken steeds vaker dat een aantrekkelijke leefomgeving bijdraagt aan hun corporate identity, en een positieve invloed heeft op de strijd om talent, het verdienmodel én de productiviteit en gezondheid van hun werknemers. Sinds 2017 brengt een community of practice van onder andere

Metropoolregio Amsterdam vroeg inwoners uit deelgebieden rond de scheggen van Amsterdam hoe zij zelf met de grote ruimtelijke opgaven van klimaat en leefomgeving willen omgaan. Wanneer het niet wordt opgedrongen, blijken stakeholders in een gebied ineens wel bereid na te denken over windturbines en het vernatten van weidegrond.

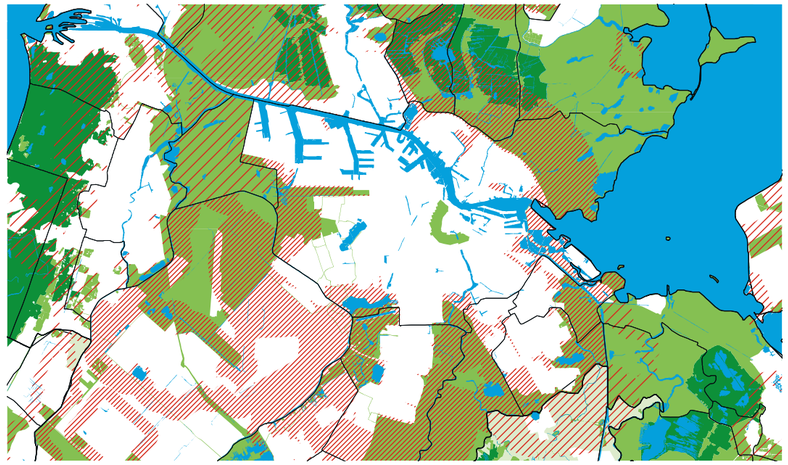

Rondom Amsterdam is de rode én groene druk hoog. De grote aaneengesloten beschermde bufferzones liggen aan de noord- en westzijde van de stad, aan de zuidkant hebben alleen de groene vingers een beschermde status. Hier laat de provinciegrens tussen Noord-Holland en Utrecht zich duidelijk aflezen, in de verschillende beschermingsregimes.

overheden en ontwerpers dit idee in de praktijk in verschillende regio's in Nederland. De rol van bedrijven en burgerinitiatieven staat daarbij vaak in de belangstelling, zoals in het project Landvestors (2020). Een ander voorbeeld is het landschapslaboratorium Hightech Highgreen, onderdeel van de Landschapstriënnale 2021. Hier ontwikkelen bedrijfsleven en overheid een strategie voor het hightech werklandschap tussen Eindhoven en Oirschot.

OPLOSSINGSRICHTINGEN

De ruimteclaims zijn meervoudig in de stadsranden. Met name in de stadsranden met zowel een hoge rode als groene druk, zoals die van Amsterdam, zal inventief omgesprongen moeten worden met de beschikbare ruimte. De plannen en investeringen buitelen hier letterlijk over elkaar heen. Deze claims braaf bij elkaar optellen en uitwerken is onmogelijk, want dat past nooit. Hierin ligt de basis voor de integrale ontwerpopgave in de stadsrand. Verschillende gebruiken, functies en kwaliteiten zullen met elkaar verenigd moeten worden op een beperkt oppervlak. In Het Stadsranden-lab werd een aantal interessante ruimtelijke oplossingsrichtingen verkend.

1. HERDEFINITIE VAN GRENZEN IN DE STADRAND

De stadsrand heeft in de Nederlandse ruimtelijke ordening een abstract karakter: het is een lijn op de kaart of een dunne groene buffer tussen stad en land. Volgens Frank Suurenbroek is het geen statische grens, maar een langzaam opschuivende overgangszone. De ontwerpstudies laten zien dat de stadsranden juist plekken zijn zonder eenduidige grenzen. Er zijn grote verschillen in definitie: uitgaande van administratieve grenzen, waterhuishouding, grondgebruik, sociaal-economische dynamiek, of ruimtelijke manifestatie. Een aantal ontwerpen zet in op het differentiëren van deze grenzen door het creëren van overlappen tussen de traditionele grenzen tussen landbouw, recreatiebuffers, woongebieden en voorzieningenclusters (zie de Amstelscheg), terwijl andere inzetten op het trekken van snoeiharde lijnen waarbij de ringweg zich architectonisch manifesteert in het landschap (Amsterdam-Noord). Het ontwerp voor Gein zet het traditionele centrum-periferie denken op zijn kop door Gein als onderdeel van de stad én zelfstandig dorp in het Gooi te positioneren, gelegen aan de pittoreske veenrivier de Gein.

2. HERINTERPRETATIE VAN DE GROENE RUIMTE

De groene ruimte in de naoorlogse buitenwijk in de stadsrand is vaak ingericht als kijkgroen. Rondom de wijken liggen bufferparken die een functionele en visuele afscheiding maken van het omliggende agrarische landschap. De stedenbouw van de jaren 1960-1990 was er specifiek op gericht om beide werelden niet te vermengen. Bosranden werden aangelegd om verstedelijking te stoppen, en ingericht voor joggers en hondenuitlaters. Daarbuiten lag de wereld van natuurvorsers en boeren. Deze samenhang wordt nu, ook door de ontwerpteams, op verschillende manieren geherinterpreteerd. In de stadsranden van West en Noord maakt

Grondeigendom in de stadsranden van de Metropoolregio Amsterdam

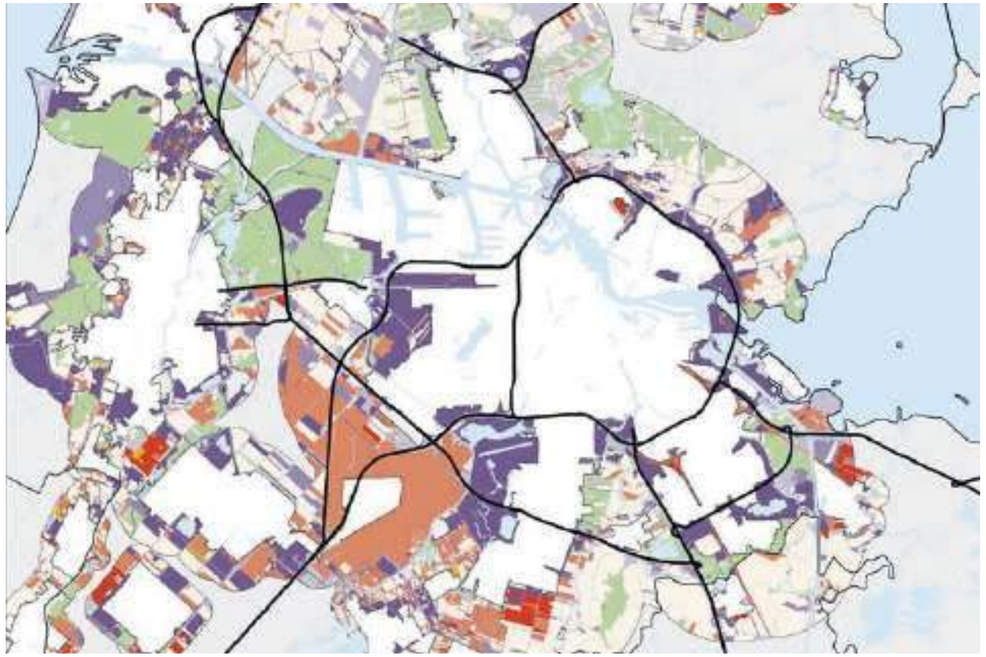

de buffer plaats voor een arcadisch-recreatieve blik naar het agrarische ommeland. In de Diemerscheg en Noord versterkt men de groenblauwe infrastructuren, door deze tot diep in het stedelijk weefsel door te trekken. Hierdoor ontstaan aantrekkelijke verbindingen met het buitengebied voor centrumbewoners. In West spelen nieuwe suburbane buitenruimten een rol in het ontwerp, terwijl in Gein de openbare ruimte vernat wordt tot onder andere moerasbos, beter voor waterhuishouding en biodiversiteit. Hier wordt de groene ruimte verstild en krijgt het een karakter van een natuurreservaat.

3. DE STADSRAND ALS NIEUW PUBLIEK DOMEIN EN ECONOMISCHE EXPERIMENTEERZONE

De stadsrand is allang geen homogeen woongebied meer. Er wordt ook gewerkt en gerecreëerd. Het huidige COVID-tijdsgewricht laat zien hoe belangrijk de nabijheid van (werk) voorzieningen in de dagelijkse leefomgeving is. Elke scheg kent een eigen buurt- en wijkeconomie. Een aantal ontwerpen vertrekt vanuit het specifieke sociaal-economische profiel en extrapoleert dit naar de toekomst. Dat kan aansluiting betekenen op kleinschalige economische krachten van binnenuit (West) of juist op grote multinationals (Schiphol-omgeving in de Amsterdamse Bosscheg). In West kan vergroening én verdichting van de stadsrand een motor zijn voor eigenaarschap, diversiteit en kunst. De ruimtelijk-landschappelijke opgave kan hier niet los worden gezien van de sociale structuur van de wijk, en het idee van de 'commons', waarin betrokkenen in gezamenlijkheid projecten initiëren en beheren. In de rand tussen Schiphol en de Amsterdamse Bosscheg stelt het ontwerpteam een zonering en zigzagroute voor, die diverse condities creëert voor spontane ontwikkeling. De grote schaal van de bedrijfshallen wordt beantwoord met een imposante ontmoetings-infrastructuur die op sommige plekken refereert aan Constants Nieuw Babylon. Deze interventie voorziet in de behoefte aan ruimte voor publieke manifestaties zoals festivals. In de Amstelscheg wordt de stadsrand neergezet als een zone voor maken en leren in de circulaire economie. In Gein voegen OV-haltes en heringerichte stadsstraten levendigheid en nieuwe voorzieningen toe aan de buurt, zoals werken aan huis, dienstverlening, sport en scholing.

CONCLUSIE

De ontwerpstudies leveren een palet van verschillende stadsranden op, met nieuwe soorten publieke ruimtes die diverse gebruikers en functies samenbrengen. De stadsranden staan hiermee in contrast met de steeds homogener wordende binnenstad van Amsterdam. De ontwikkelkracht in de stadsrand zorgt ervoor dat de nieuwe functiecombinaties en ontwerpinnovaties dáár vorm krijgen, zowel abstract en bestuurlijk als concreet bij de inrichting van betekenisvolle plekken. Het nieuwe Amsterdam gloort aan de rand.

Like Bijlsma is architect en geograaf en werkt als onderzoeker bij het Planbureau voor de Leefomgeving. Zij schreef samen met Leo Pols de publicatie *Stadsranden – schakelzones tussen stad en land*. Merten Nefs is architect en onderzoeker bij Vereniging Deltametropool en auteur van een reeks publicaties over de waarde van het landschap voor metropolitane regio's.

STADSRAND NOORD

‘Productiebos Gaasperplas’ levert hout voor de nieuwe wijken bij Amstel III

ENERGIE, WATER EN AFVAL ALS KANS VOOR DE STADSRAND

De diverse uitwerkingen van de studenten laten zien hoe de verknoping van stad en landschap middels stromen vorm kan krijgen. In de eerste fase van de studio hebben de studenten elk een eigen stroom onderzocht. Uit deze analyses blijkt bijvoorbeeld dat er een grote kans ligt om organisch afval uit de stad te benutten als meststof voor het omliggende land; dat de fermentatie van riet, olifantsgras en waterplanten een goede bron vormt voor groengas; en dat er in de Bijlmermeer onnodig veel water rondgepompt wordt om de polders zoet te houden.

WATERTUINEN VAN WEST EN HET PRODUCTIEBOS GAASPERPLAS

De ruimtelijke uitwerkingen van de verknoping tonen aantrekkelijke landschappen. Zo laat Kasper Neeleman in de ‘Watertuinen van West’ zien hoe grijs water uit de omliggende gebieden op een natuurlijke wijze gezuiverd kan worden. Daardoor wordt niet alleen de waterkwaliteit van de Sloterplas verbeterd, ook de wijken met weinig groen raken zo verbonden met het aanliggende landschap.

Magali Sanz Casas verbindt met ‘Productiebos Gaasperplas’ op ingenieuze wijze de bouwopgave van de stad met de ontwikkeling van een nieuwe stadsrand. Uit het onderzoek blijkt dat een hele woning, van muren tot meubels en spijkers, verbouwd kan worden met behulp van grondstoffen uit nieuwe bossen. Het productiebos levert hout voor de nieuwe wijken bij Amstel III en vormt een grote nieuwe buffer tussen de stad en het groene hart.

Waterzuiveringslandschap ‘Watertuinen van West’

LANDSCHAP MET WAARDE

Belangrijkste bevinding uit de studio is dat er een vernieuwde relatie tussen stad en landschap ontstaat wanneer de stad wordt beschouwd als een verzameling van stromen. Het landschap is hierin niet alleen te zien als een fysieke ruimte die beschermd moet worden, maar heeft nadrukkelijk een actieve en belangrijke rol in de werking van de stad. Door functionele verbindingen van de stromen een ruimtelijke uitwerking te geven, ontstaat er een legitimatie om de steeds schaarser wordende open ruimte in de stad te behouden. Bovendien zorgt het landschap van stromen voor nieuwe spannende openbare ruimtes, die niet alleen een statische of monumentale kwaliteit hebben, maar ook aantrekkelijk, productief en zuiverend kunnen zijn en daarmee een essentiële waarde hebben voor de stad.

Het onderzoek van *Landschap in stromen* werd uitgevoerd door Anne-Marije van Duijn, Kasper Neeleman, Magali Sanz Casas, Tale Bjelland, Jelle Engelchor, Danjiela Kirin, Venetia Kollia, Eek van der Krogt, Lesley Thoen en Mark Vergeer. Zij zijn studenten landschapsarchitectuur bij de Academie van Bouwkunst Amsterdam. Landschapsarchitecten Jonas Papenborg en Gerwin de Vries van Flux landscape architecture en Remco van der Togt van Strootman landschapsarchitecten begeleidden het onderzoek.

STADSRAND ZUIDOOST

OP HET RANDJE

Door Indira van 't Klooster

Robert Graat en Pepijn Bakker staan op het dak van een van de flats van Geldershoofd & Gravenstein. De flats, voorheen Gliphoeve 1 en 2 geheten, behoren tot de laatste honingraatflats die intact zijn gebleven in de Bijlmer. In de nabije omgeving zijn grootschalige sloop-nieuwbouwprojecten afgerond. Het net opgeleverde Holland Park met 1.500 woningen en gemengde voorzieningen ligt op een steenworp afstand. Mi Oso, een project met gewilde middeldure eengezinswoningen en appartementen dat in samenwerking met bewoners tot stand kwam, is ook vlakbij. Maar in deze flats werkt woningcorporatie Rochdale aan een uitvoerig sociaal programma om problemen rondom criminaliteit, werkeloosheid, een laag opleidingsniveau en armoede op te lossen. Wat al deze woningen verbindt, is dat ze in een groengebied staan waarvan niemand de naam kent: de Diemerscheg. Vanaf het dak is goed te zien hoe versnipperd en langgerekt dat gebied is. In het noorden grenst het aan IJburg en de IJmeerkust, ten (zuid)oosten ligt het tussen de stadsrand van Diemen, Zuidoost en de Vecht. In het economische krachtenveld van Zuidoost gaat veel ruimte op aan nieuwe bedrijven, infrastructuur en woningbouwlocaties, maar eigenlijk is hier heel veel groen. Met de auto kun je het makkelijk missen, maar voor de bewoners van Amsterdam Zuidoost is het groen dichtbij. De gebruikers zijn divers en talrijk, maar erg geliefd is het groengebied niet. Afgelopen jaren is er veel gedaan om buurtgroen te koppelen aan stadsparken, ecologische zones en het omliggende landschap.

Pepijn Bakker (links) is architect en adviseert het bestuur van Rochdale over de ontwikkeling, inzet en geografische spreiding van de portefeuille van 36.000 woningen in de MRA. Het doel is om zo veel mogelijk huishoudens een betaalbare, kwalitatief goede woning te bieden. Hiervoor had hij een eigen bureau en was hij directeur van het International Social Housing Festival.

Robert Graat (rechts) werkt al 25 jaar bij Staatsbosbeheer en is nu Programmasecretaris Groene Metropool. Zijn ambitie is om alle huishoudens in de stad aangesloten te krijgen op een groen netwerk. Dat begint bij de eigen voordeur en is via wijkgroen met stadsparken verbonden. Hij was betrokken bij de aanleg van het Diemerbos, en nu bij een nieuwe ontwikkelstrategie voor de Diemerscheg.

Pepijn Bakker beaamt de versnippering van de Diemerscheg. “Het is qua stedelijke planvorming totaal versneden en versnipperd, genegeerd ook eigenlijk. De groene opgave is voor ons lastig in te passen, maar wel een belangrijke, dus we werken daar hard aan. Klimaatproblemen kunnen we, ook met de beste wil van de wereld, niet in gebouwen oplossen, dat moet in het landschap gebeuren.

“Om het groengebied voor de bewoners relevant te maken, zouden we het groen ‘roder’ moeten maken.”
Pepijn Bakker

Maar ik begrijp de afkeer van de bewoners van al dat groen voor de deur. Vooral onbestemd groen is een crime. In de Bijlmer wonen geweldige mensen, maar veel buurten zijn kwetsbaar. Op deze plek voegt het groen momenteel weinig toe aan de woonkwaliteit, noch aan de verbinding tussen de verschillende woonbuurten, maar het vergroot wel een gevoel van onveiligheid. Om het groengebied voor de bewoners relevant te maken, zouden we het groen ‘roder’ moeten maken. Meer voorzieningen creëren aan de randen van het groen, of de kans bieden om kleine bedrijfjes te beginnen, zodat groen naast een sociale en recreatieve waarde ook een economische waarde krijgt. Sowieso ligt onze focus in de stad op verdichten. Ik zou het suburbane wonen liever concentreren in de gemeenten om Amsterdam heen. Om binnenstedelijk optimaal te kunnen verdichten, willen we een aantal van onze flats verbouwen naar middelhoge en dure huur. Groen kan bijdragen aan sociale cohesie en is in die zin een goed hulpmiddel om verantwoord te verdichten en te verstedelijken, zowel qua evenwichtige bevolkingsopbouw als qua contrasten.”

Robert Graat ziet nog wel kansen voor de geteisterde scheg. “Deze scheg is een verzameling toevalligheden, maar het belang ervan staat niet ter discussie. Daarom werken Amsterdam, Diemen, Gooise meren en Staatsbosbeheer samen aan een ontwikkelstrategie voor het gebied. Het heeft een belangrijke functie voor recreatie en beweging, voor klimaat en verkoeling, als onderdeel van een ecosysteem en biodiversiteit, en als psychologische factor. De uitdaging hier is om functies toe te voegen die bijdragen aan de sociale en klimatologische behoeften. Misschien moeten we ook meer differentiëren. Het Diemerbos voor de rust; andere delen voor sport, spel en horeca. Cruciaal is eigenaarschap.

Het lijkt simpel om te zeggen dat mensen minder gebruik moeten maken van de auto zodat er ruimte komt voor het groen, maar veel mensen in dit gebied zijn afhankelijk van de auto. Omdat ze werken op Schiphol of in Aalsmeer, of omdat ze onregelmatige diensten draaien. Dat het groen deel uit maakt van een ecosysteem vinden mensen logisch, maar de stad is ook een ecosysteem. Groen is net zo'n belangrijke nutsvoorziening voor de stad als water en wifi.”

“Dat het groen deel uitmaakt van een ecosysteem vinden mensen logisch, maar de stad is ook een ecosysteem.”
Robert Graat

PROFIEL STADSRAND ZUIDOOST

RODE DRUK

- Woningvoorraad 2020
- Woningprognose 2050

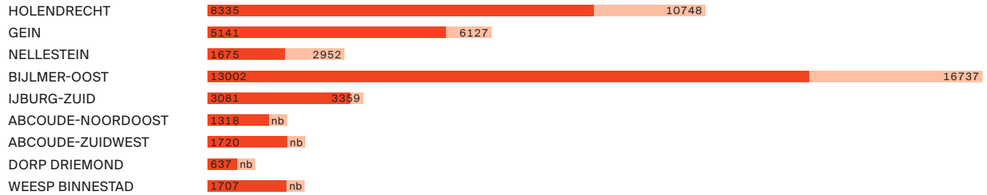

- Huur
- Koop

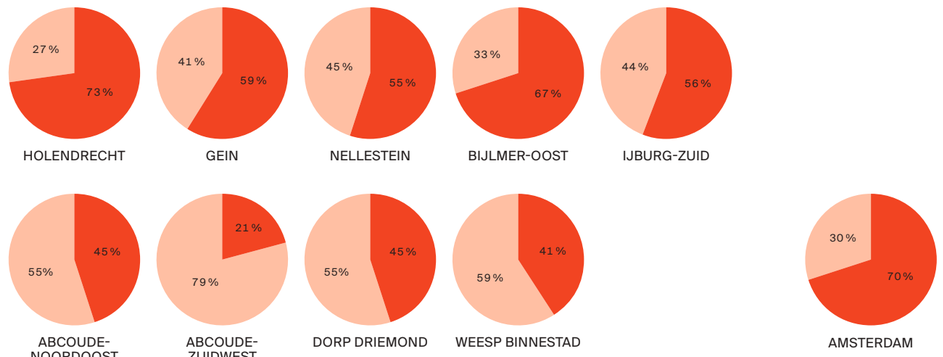

- Dichtheid bevolking per km²
- Dichtheid adressen per km²

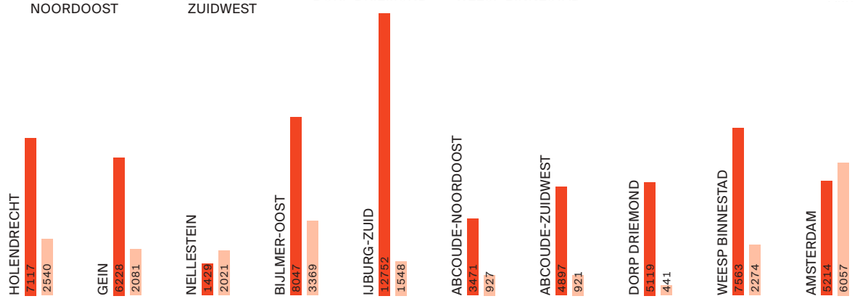

GROENE DRUK

- Ecologische structuur
- Hoofdgroenstructuur

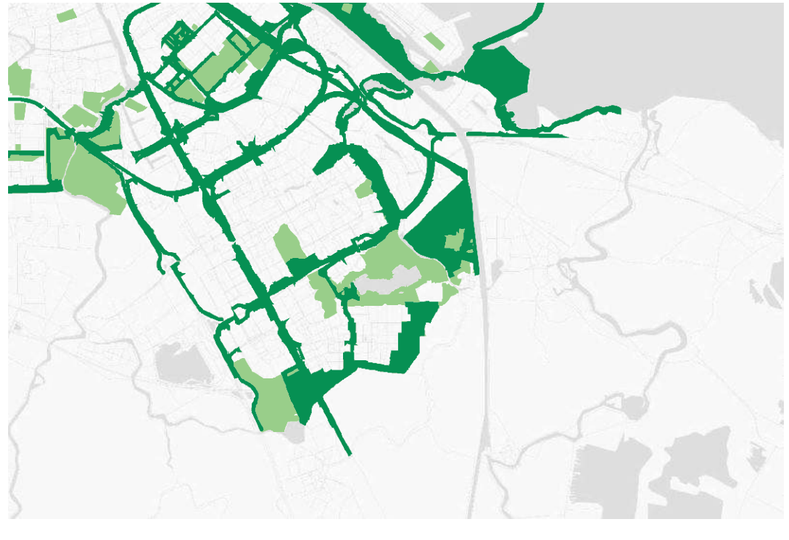

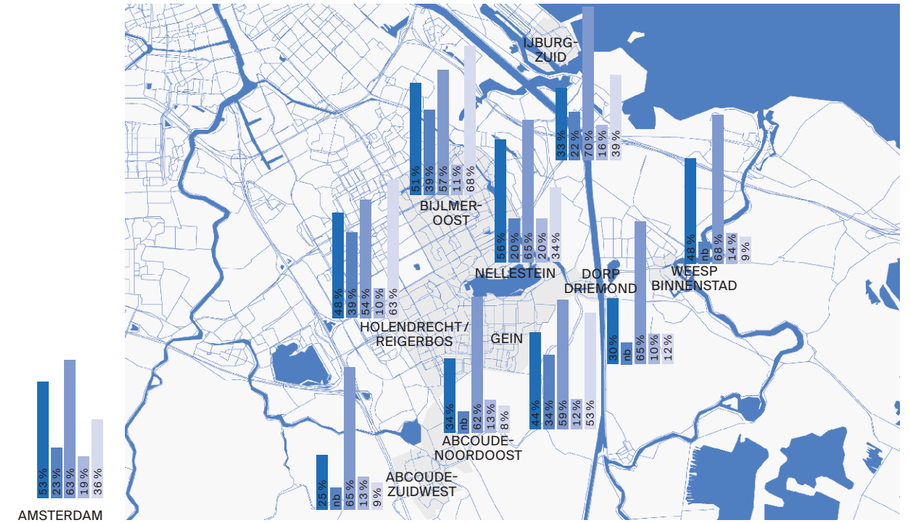

DEMOGRAFISCHE GEGEVENS

- Percentage eenpersoons huishoudens
- Laag opgeleid
- Actief werkenden 15-75
- Migratieachtergrond Westers
- Migratieachtergrond niet-Westers

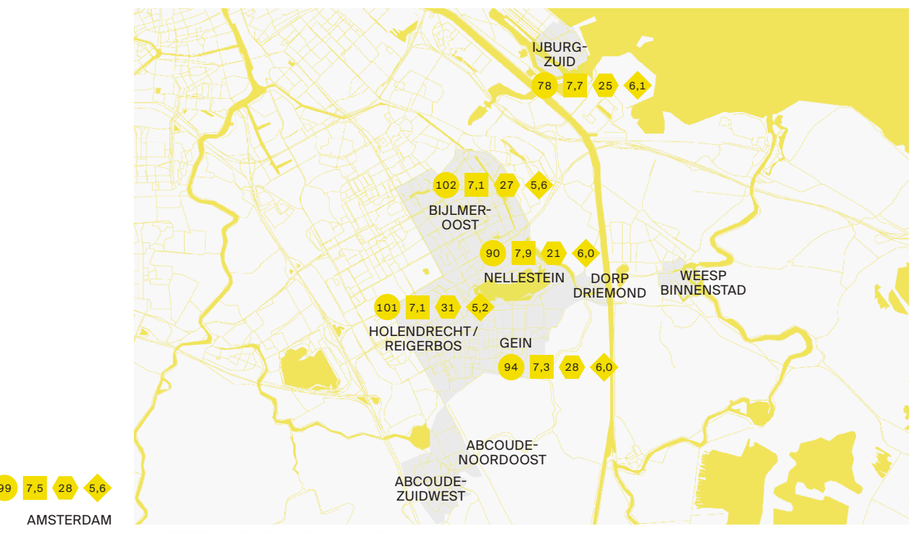

ONTWIKKELING STADSRAND

- Veiligheidsindex (gerelateerd aan gemiddelde van Amsterdam)
- Tevredenheid buurt (rapportcijfer)
- Verloederingsscore (op een schaal van 0-100)
- Sociale cohesoescore (rapportcijfer)

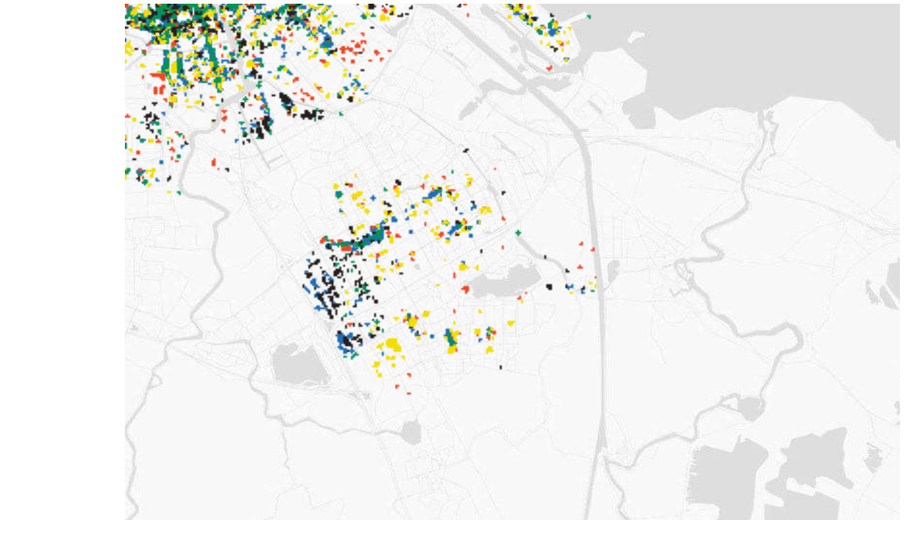

FUNCTIES

- Detailhandel
- Horeca en logies
- Vrijetijdsbesteding
- Buurtvoorzieningen
- Bedrijvigheid

Strand Zuidoever Gaasperplas, Nellestein

Achterpad Wethouder Tabakstraat, Gein

Jan Schaeferpad, Gein

Achterpad Wethouder Wierdestraat, Gein

GEIN AAN HET GOOI

PLAN TEAM ZUIDOOST

- ANA architecten: Jannie Vinke (architect)
- Bureau B+B: Gert Jan Wisse (landschapsarchitect)
- De Natuurlijke Stad: Walter Dresscher (architect)
- DubbeLL buurtontwikkelaars: Lars Mosman (projectontwikkelaar)
- SVP: Esther Vlaswinkel (stedenbouwkundige)

VAN EINDPUNT VAN DE STAD NAAR KNOOPPUNT IN DE REGIO

In het uiterste puntje van Amsterdam-Zuidoost ligt de wijk Gein: van de vijf studielocaties de plek die het verst van het centrum af ligt. Het team stelt voor om Gein niet langer als eindpunt van de stad te zien, maar juist als knooppunt in de regio. Als stadsranddorp krijgt Gein een eigen identiteit, met een sterk dorpshart waar nieuwe woningen, functies en werkgelegenheid uitkomst bieden voor de bewoners. De nieuwe groene randen van de wijk zorgen voor een vanzelfsprekende overgang naar het landschap, dat zelf ook een ingrijpende transformatie staat te wachten. ‘Groene lopers’ tot aan de voordeuren van de bewoners maken van de introverte en eenzijdige buitenwijk een plek met een dorps én landschappelijk karakter.

Als stadsranddorp krijgt Gein een eigen identiteit, met een levendig dorpshart, landschappelijke randen en goede verbindingen naar de omliggende dorpen en het landschap.

Bekijk hier de toelichting van het team.

ANALYSE

PROTOTYPISCHE SUBURB

Gein is een prototypische suburb: op afstand maar binnen bereik van de stad, nabijheid van groen, huizen met een tuin en een auto voor de deur. Tegelijkertijd stopt alles hier: de stad, de metro, de provincie en ook het ruimtelijk beleid van de gemeente Amsterdam. De wijk Gein blijkt hierin een continue blinde vlek te zijn. Ondanks de nabijheid van groen is de relatie tussen stad en landschap zwak. Door de stedenbouwkundige opzet onttrekken de woningen het groen uit het zicht en is het groengebied vanuit de wijk slecht toegankelijk.

REGIONALE LIGGING

Anders dan andere wijken in de stadsrand leunt Zuidoost minder op het stedelijke centrum. De autodreven, uitgestrekte parkeervelden en de opgetilde metrolijn zijn bepalend voor de structuur van dit gebied, dat qua mobiliteit wordt overheerst door de auto en het OV. Deze stedenbouwkundige opzet van Zuidoost laat zich typeren als een archipel van suburbane wijken met eigen identiteiten; een ‘meerkeuzestad’ aldus het team. Je vindt hier een caleidoscoop aan verschillende wijktypen, smaken en karakteristieken die naast elkaar bestaan en elkaar aanvullen. De stadsrand bestaat uit een serie van ‘schillen’ die sterk verschillen in de mate van permeabiliteit. Binnen deze meerkeuzestad is de homogeniteit van Gein karakteristiek, evenals het feit dat de wijk zo ver van het stadscentrum af ligt dat de relatie met de kleine kernen in het landschap sterker lijkt dan die met de binnenstad. Zo bezien heeft Gein een regionale ligging: dorpen als Abcoude en Weesp en de voorzieningen in het Gooi zijn binnen handbereik.

VEENWEIDEPROBLEMATIEK EN EENZIJDIG WONINGAANBOD

Door de ontwatering en het agrarisch gebruik van het landschap oxideert het veen in het omliggende veenweidelandschap. Dat betekent niet alleen dat het landschap verzakt, ook de wijk Gein zakt, zelfs behoorlijk in vergelijking met de rest van Zuidoost. Vernatting is nodig om verdere inklinking van de bodem te voorkomen. Daarnaast kampt de wijk met verouderde bebouwing, een eenzijdig woningaanbod en een laag voorzieningenniveau. Bijgevolg is er sprake van vergrijzing en beperkte sociale veiligheid. Ook het groen in de wijk voelt nu anoniem en onveilig aan. Bewoners zouden zich eenvoudig moeten kunnen verplaatsen door het groen van de wijk naar het landschap: van groen in de wijk naar buurtpark naar randpark, naar bos, naar de omliggende polders. Deze groene stapstenen missen nu in Zuidoost.

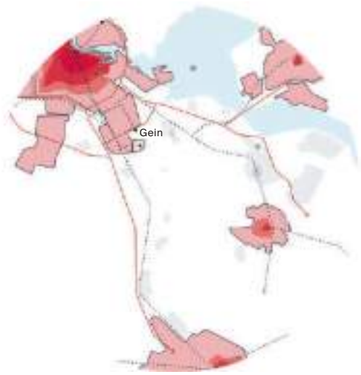

Gein ligt aan het uiterste randje van Amsterdam. Hier loopt het stedelijk systeem dood.

Gein is een blinde vlek in het ruimtelijk beleid van Zuidoost.

Zuidoost heeft een eigen logica die is gericht op autoverkeer en het OV.

Zuidoost bestaat uit een caleidoscoop aan verschillende wijktypen, smaken en karakteristieken en is daarom te typeren als meerkeuzestad.

De gebouwen en de openbare ruimte in Gein zijn verouderd.

Het huidige voorzieningenniveau is laag.

Het landschap is in de wijk niet voelbaar.

Er zijn weinig verbindingen tussen de woonwijk en het landschap.

De zuidoostelijke stadsrand is opgebouwd uit een serie van schillen, waar het landschap steeds dichtbij is, maar vaak lastig te bereiken.

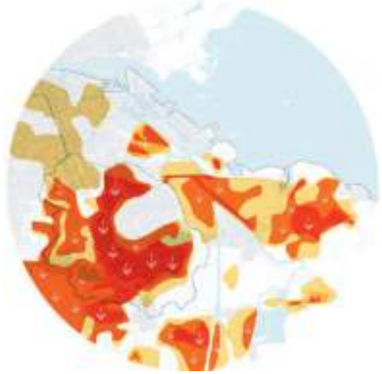

Zuidoost en het omliggende veenweidelandschap zijn onderhevig aan bodemdaling door veenoxidatie. Hoe roder de kaart, hoe sterker de bodemdaling.

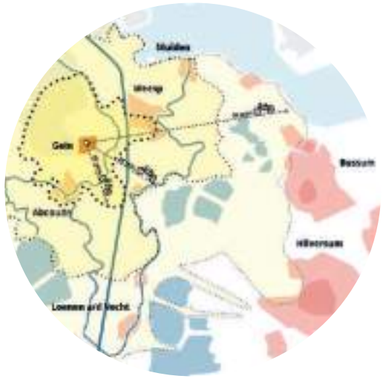

Een nieuw (snel)fietsnetwerk maakt van Gein het centrum van de regio.

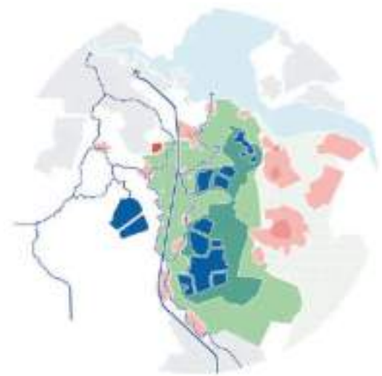

Het veenweidelandschap wordt getransformeerd en sluit aan op de landschapsbeleving van het Gooise landschap bij de Loosdrechtse en Ankeveense plassen.

VISIE

STADSRANDDORP IN DE MEERKEUZESTAD

De veelheid aan woonmilieus in de meerkeuzestad van Zuidoost is het aanknopingspunt voor de visie van het team. Als je Gein bekijkt als uniek onderdeel van die meerkeuzestad, is het logisch om hier een nieuw soort dorp van te maken met eigen kwaliteiten. Het team draait de kijkrichting om en profileert Gein als stadsranddorp aan het landschap van het Gooi in plaats van het eindpunt van Amsterdam. Deze nieuwe stedenbouwkundige typologie is aangesloten op het regionale netwerk en daarmee goed bereikbaar, heeft voldoende dagelijkse voorzieningen om als dorp op zichzelf te kunnen staan en versterkt de landschappelijke identiteit. Zo hangt de nieuwe identiteit van Gein echt samen met het landschap en de dorpen eromheen.

OMDENKEN

Loskomen van het ingebakken idee dat de stadsrand het einde van de stad is, geeft bevrijding. Als de stad niet als de enige bestaansreden wordt gezien, dan is de stadsrand niet het einde van het systeem. Gein kan onderdeel worden van een groter geheel, met een ontspannen en goede woonkwaliteit op kleine schaal. De uitwerking van Gein als stadsranddorp kan ook als voorbeeld dienen voor andere plekken langs de stadsrand die op eenzelfde manier identiteit en kwaliteit missen.

GROTE EN KLEINE VERBINDINGEN

Gein moet zich dus sterker oriënteren op de omliggende kernen. Dat kan op grote schaal met nieuwe infrastructurele verbindingen, door bijvoorbeeld het doortrekken van de metro naar Weesp, IJburg en terug naar Amsterdam CS en misschien ook naar Almere. Een regionaal fietsnetwerk zorgt voor verdere ontsluiting en verknoping, iets wat nu nog compleet mist. Op het laagste schaalniveau wordt het direct aangrenzende landschap toegankelijk gemaakt.

De introverte en eenzijdige buitenwijk…

…wordt een stadsranddorp met het landschap als drager.

TRANSFORMATIE VAN HET LANDSCHAP

Gein komt pas echt aan het Gooi te liggen als er niet alleen wordt ingegrepen in de wijk en de infrastructuur, maar ook in het landschap zelf. Daarvoor is een transformatie nodig van het landschap in de Diemerscheg en het stroomgebied van de Gaasp, Gein en Vecht. Het inklinkende veenweidelandschap wordt vernat en stukken van de agrarische grond worden omgevormd naar veenmoerassen en moerasbossen. Zo laat het team de landschapsbeleving aansluiten op de beleving van het Gooise landschap bij de Loosdrechtse en Ankeveense plassen.

DE DIFFUSE STADSRAND EN HET INTRODUCEREN VAN CONTRASTEN

De visie van het team maakt de zuidoostelijke stadsrand meer diffuus, met nieuwe groene en blauwe landschappelijke gradiënten in de grenszone. Het resultaat is een veel geleidelijker overgang van stad naar landschap. Dit vraagt ook om een transformatie van Gein zelf. In het stadsranddorp moeten voldoende mensen wonen om de kwaliteit van het voorzieningenniveau te kunnen garanderen. Het versterkte dorpshart moet een herkenbare identiteit krijgen binnen de meerkeuzestad van Zuidoost, waardoor het zich onderscheidt van de andere centra in de omgeving. Aan de randen van Gein wordt een deel van de ruimte voor de auto omgezet naar landschap. Zo krijgt de nu introverte en eenzijdige buitenwijk straks een dorps en landschappelijk karakter.

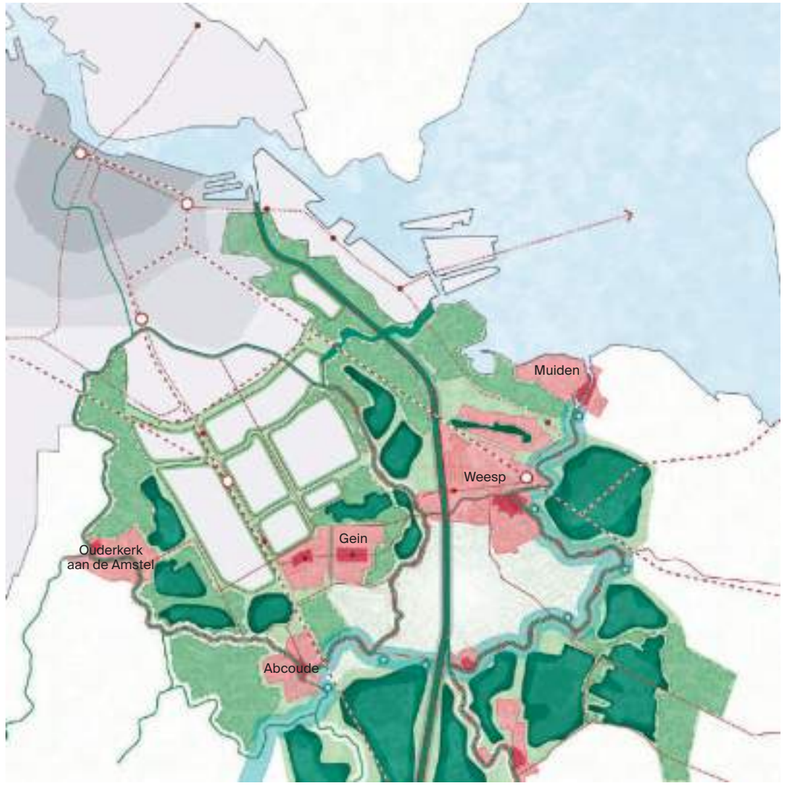

Gein aan het Gooi: van eindpunt van de stad naar knooppunt in de regio.

ONTWERP

EEN LEVENDIG HART MET LANDSCHAPPELIJKE RANDEN

Gein aan het Gooi krijgt een veel sterkere eigen identiteit. Het hart van Gein rondom het metrostation wordt verdicht met een mix aan functies, ruimte voor werkgelegenheid en nieuwe typen woningen, die doorstromingsmogelijkheden bieden voor de huidige bewoners van Gein. De levendige stationsomgeving zorgt voor verbeterde sociale veiligheid en huisvest dagelijkse voorzieningen als horeca, winkels, cultuur en werkruimtes. Het team zet de overmaat van de huidige dreven in om ruimte te maken voor dijkwoningen, voetgangers en fietsers: de dreven zijn niet langer barrières tussen de afzonderlijke woonvelden. In de randen worden de grote parkeerterreinen omgezet naar nieuwe groene en blauwe ruimte. Deze nieuw aangelegde moerasnatuur sluit aan op het omliggende landschap en maakt in de wijk ruimte voor vernatting van de inklinkende bodem.

NIEUWE WOONVORMEN EN BEREIKBAARHEID

Zowel in het hart van Gein als in de randen moet de woningvoorraad worden gedifferentieerd. Het team voegt bijvoorbeeld kleinere en grotere woningen toe op de koppen van de rijbebouwing. Het realiseren van nieuwe type woningen zorgt voor doorstroming binnen de wijk. Zowel de oudere bewoners in de huidige laagbouw als de starters in de sociale huurappartementen krijgen de kans om

Het hart van het gebied rondom het metrostation wordt verdicht met een mix aan functies, ruimte voor werkgelegenheid en doorstromingsmogelijkheden voor de huidige bewoners van Gein.

De levendige stationsomgeving biedt dagelijkse voorzieningen als horeca, winkels, cultuur en werkruimtes en verbeterde sociale veiligheid.

De overmaat van de dreefprofielen wordt gebruikt om multifunctionele woondijken te maken.

De nieuwe woondijken op de voormalige dreven worden toegankelijk voor voetgangers en fietsers.

Aan de stadsrand wordt de overmaat aan parkeerplaatsen getransformeerd naar moerasbos binnen de wijk. Er wordt gedifferentieerd in de woningen door XS en XL-rijwoningen toe te voegen op de blinde koppen.

Vanuit de moerasbossen in de wijk is het landschap per kano of SUP bereikbaar.

Aan de getransformeerde parkeervlaktes komt een mix aan woonvormen. De openbare ruimte wordt groener en natter, met ruimte voor waterrecreatie en tuinieren.

door te stromen naar een passende woning. In het aangrenzende landschap is ruimte voor nieuwe woonvormen, zoals tiny houses en autarkisch wonen. In de visie transformeert het inklinkende veenweidelandschap in het buitengebied naar duurzame natte landbouw. Hier worden gewassen verbouwd die een hoger waterpeil nodig hebben. Deze natte teelt helpt de bodemdaling te reduceren. In dit gebied worden collectieve woonhoeven in extreem lage dichtheden gerealiseerd. Ze zijn toegankelijk via nieuwe paden en recreatieve verbindingen. Met nieuwe (snel)fietsverbindingen naar het omliggende landschap en OV-verbindingen naar omliggende dorpen wordt Gein zo het hart van de regio.

CONCLUSIE

KLEINE EN GROTE STAPPEN

De visie op het Gooi vraagt om kleine stappen op de korte termijn en grote stappen op de lange termijn. De overmaat in het stedenbouwkundig weefsel van Gein biedt kansen om de transformatie nu al in gang te zetten. Er is voldoende ruimte om nu al op een aantal plekken te verdichten en de parkeervelden te transformeren tot landschappelijke zones. Voor de grote stappen met systematische ingrepen, zoals het transformeren van het veenweidelandschap, zijn meer partijen nodig en nieuwe samenwerkingen tussen de gemeenten, de provincies, de waterschappen en private partijen.

VAN BUITENWIJK NAAR STADSRANDDORP

De ontwerpstudie *Gein aan het Gooi* laat zien dat de omgekeerde denkrichting kan helpen deze doorsnee suburb te transformeren naar een sterk stadsranddorp. Op die manier maakt Gein gebruik van de kracht van Amsterdam, maar profileert zich ook als kern in het regionale (Gooise) netwerk. De ontwerpvisie laat zien hoe de ontmoeting tussen stad en landschap hier kan worden vormgegeven. Ook de andere ‘dorpen’ in de zuidoostelijke stadsrand en het aangrenzende landschap kunnen zo aan kracht winnen: een serie van goed verbonden dorpskernen in de stad en in het veenlandschap.

In het buitengebied wordt ruimte gemaakt voor natte landbouw met collectieve woonhoeves in extreem lage dichtheid en nieuwe woonvormen. Het landschap is niet alleen doorgetrokken tot in de wijk, maar ook direct toegankelijk via nieuwe paden.

Nét buiten de wijk is ruimte voor nieuwe woonvormen, zoals *tiny houses* en autarkisch wonen.

Nieuwe recreatieve paden verbinden de wijk met het landschap.

STUDENTENWERK

DE AMSTERDAMSE STADSRANDEN VERGELIJKEN

Door Remco Reijke

Hbo-studenten leren veel door het aanpakken van aansprekende opgaven uit de beroepspraktijk. Idealiter komen praktijk en onderzoek daarbij samen om in een laboratoriumachtige omgeving met professionals op een onderwerp te studeren. Voor de studenten uit het derde jaar van de opleiding Built Environment van Hogeschool Utrecht was Het Stadsranden-lab daarom een buitenkans.

DE AMSTERDAMSE STADSRANDEN

Parallel aan de professionele ontwerpteams deden de studenten onderzoek naar de betekenis van de stadsranden. Zo deden zij historisch onderzoek naar de ontwikkeling van de stad.

Ook vergeleken zij de stadsranden met aansprekende voorbeelden in binnen- en buitenland, en analyseerden ze op gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde om een afweging te kunnen maken van de mogelijkheden per gebied. De invloed van de groeiende woningvraag in een stad (rode druk) en de beperkende maatregelen door omliggende beschermde natuurgebieden (groene druk) zijn hierbij meegenomen.

Uit de analyse van de Amsterdamse stadsranden blijkt dat de opgaves per rand van elkaar verschillen. Zo heeft de stadsrand West en het omliggende landschap veel verschillende invullingen en kwaliteiten maar mist het gebied één echte identiteit. De zuidelijke stadsrand langs de Amstelscheg heeft een hoge ruimtelijke kwaliteit, maar daar zorgt de enorme rode druk voor onzekerheid. In Amsterdam-Noord wordt Waterland door de A10 afgesneden van de rest van de stad. Hier liggen opgaves als het maken van verbindingen en het slechten van barrières.

- Nationale landschappen (NL)
- Natura 2000 (N2000)
- Natuurnetwerk Nederland (NNN)
- Stilgebieden (SG)
- NL + NNN
- NL + N2000
- NL + NNN + SG
- NL + NNN + N2000
- NL + NNN + N2000 + Nationale parken
- NL + NNN + N2000 + SG
- NL + NNN + N2000 + SG + Nationale parken

De Waterlandscheg wordt omgeven door waardevolle en beschermde natuurgebieden.

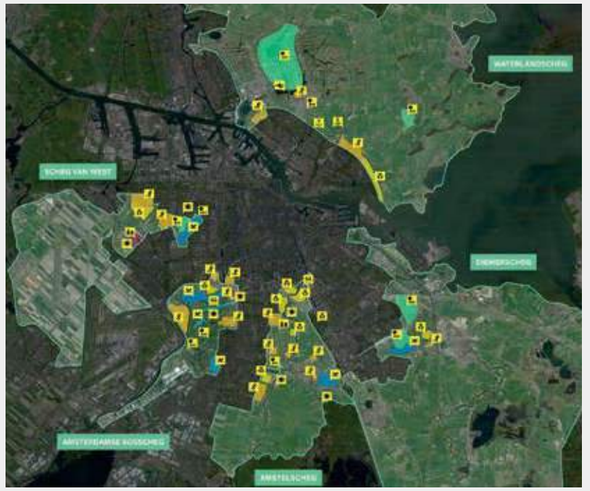

0 5km
Schaal: 1: 100.000

- Begraafplaatsen
- Havens
- Horeca
- Parken
- Sportvelden
- Recreatieplassen
- Roeiverenigingen
- Volkstuinen
- Watersport

De stadsranden van Amsterdam kennen een variatie aan voorzieningen die nu al vaak een recreatief karakter hebben.

Arnhem

Groningen

Om de werkelijke betekenis van de stadsranden voor steden in het algemeen en Amsterdam in het bijzonder te kunnen achterhalen, is gezocht naar vergelijkingsmateriaal: aansprekende voorbeelden in binnen- en buitenland. Amsterdamse kenmerken als hoge rode en groene druk, harde administratieve grenzen, hoge bevolkingsgroei en het vingerstad-model bepaalden uiteindelijk de keuze voor vijf vergelijkingssteden.

ARNHEM

De aansluiting op de beschermde groengebieden hebben een grote invloed op de kwaliteit en aantrekkelijkheid van de Arnhemse stadsranden. Door de hoge groene druk is de ruimte om de stad uit te breiden beperkt. De stadsparken vangen veel recreatieve functies op, waardoor de rode druk, die ook in Arnhem hoog is, minder voelbaar is.

GRONINGEN

Door de nabijheid van de grens met Drenthe werd uitbreiding van de stad Groningen in zuidwaartse richting langere tijd tegengehouden. Nu wordt er juist goed samengewerkt tussen Groningen en Drenthe en is er een nieuwe wijk gebouwd op Drents grondgebied. Door de lage rode druk en de lage groene druk biedt deze nieuwe stadsrand ruimte om te experimenteren met extensieve functiecombinaties van natuur, land- en tuinbouw, energiewinning en klimaatopgaven.

UTRECHT

Utrecht is, net als Amsterdam, één van de hardst groeiende gemeenten in Nederland. Opvallend is dat de stadsranden van Utrecht de afgelopen jaren niet zoals in Amsterdam een geleidelijke verschuiving hebben doorgemaakt, maar een abrupte: nieuwe woonwijken hebben ervoor gezorgd dat de stadsrand ver opgeschoven is. Dit was mogelijk door de lage groene druk rondom de stad.

KOPENHAGEN

De historische kern van Kopenhagen vormt als het ware de palm van een hand waaraan langs de metro en het treinspoor stedelijke ‘vingers’ zijn gegroeid. Qua vorm is de stad vergelijkbaar met Amsterdam. Meer nog dan in Amsterdam worden wandelen, fietsen en openbaar vervoer gestimuleerd als ‘groene mobiliteit’ in de stadsranden. Om te zorgen voor betere verbindingen, is een stadspark over een drukke weg heen gemaakt.

ANTWERPEN

Antwerpen wordt gekarakteriseerd door vijf grootschalige groenstructuren die de wijken met elkaar te verbinden en bewoners op loopafstand toegang tot openbaar groen geven. De ringweg R10 vormt een barrière. Waar de Amsterdamse A10 in de Waterlandscheg als grens wordt gezien, is de ringweg in Antwerpen een singel met aan beide zijden bebouwing, zoals in Amsterdam langs delen van de A10-west is te zien. Antwerpen heeft, net als Kopenhagen, een vingerstadmodel.

AANBEVELINGEN VOOR

Utrecht

Kopenhagen

Antwerpen

Impressie in vogelvlucht van de door de studenten voorgestelde invulling van stadsrand Noord.

AMSTERDAM

Uit de analyses blijkt dat elke stad op haar eigen manier omgaat met de kwaliteiten van de stadsranden. Desondanks zijn er een aantal generieke lessen uit te trekken. Zo moeten ruimtelijke versnippering en verrommeling, vaak ontstaan door versnipperd eigenaarschap, tegen worden gegaan, anders maken ze gebieden ontoegankelijk. Ook de volkstuinen in de stadsrand zijn vaak besloten enclaves, die beter toegankelijk gemaakt zouden moeten worden voor recreatie. Een andere hindernis die geslecht moet worden, is infrastructuur. Door deze deels ondergronds te leggen, kan er een natuurlijke, minder harde overgang van stad naar land ontstaan. Daarnaast is het belangrijk om de bereikbaarheid van de stadsrand te verbeteren door het stimuleren van ‘groene mobiliteit’ zoals langzaam verkeer en OV.

VOORBEELDEN VOOR AMSTERDAM-NOORD EN DE WATERLANDSCHEG

De studenten concluderen dat er drie aspecten essentieel zijn voor de stadsranden, en werken deze uit voor Amsterdam-Noord en de Waterlandscheg:

1. Bereikbaarheid: Geïnspireerd op hun stedenonderzoek, bevelen de studenten het ondertunnelen van de ringweg A10 aan. Hierdoor kan er een substantiële hoeveelheid woningen worden toegevoegd. Het biedt tevens de mogelijkheid om boven de weg een stadspark te realiseren dat stad en landschap verbindt.

2. Toegankelijkheid: Door versnipperd groen en ook de nu nog ontoegankelijke volkstuinen met elkaar te verbinden ontstaat een groot recreatief park met wandel- en fietsroutes.

3. Identiteit: Vanuit de historische analyse houden de studenten een pleidooi voor behoud en bescherming van het historische veenweidelandschap. Dit fungeert in hun visie als onderlegger en drager voor groenstructuren en waterwegen.

Dit onderzoek werd uitgevoerd door Jelle Brem, Ward Edelenbosch, Matt Goedemans, Susan Mellendijk en Vera de Vries, allen student in de specialisatie Stadsontwikkeling binnen de opleiding Built Environment van Hogeschool Utrecht. Docenten Rien van Stigt en Remco Reijke begeleidden het onderzoek. Het hele onderzoek is te vinden op de website van BNA Onderzoek: *https://www.bna.nl/het-stadsranden-lab/de-resultaten/studentenwerk*

HOE VERDER?

Wat is de betekenis van de resultaten van Het Stadsranden-lab? Wat zijn eye-openers? We vroegen het aan vijf bij de ontwerpstudie betrokken personen. Zij reflecteren samen met ons op de uitkomsten, delen hun persoonlijke fascinatie voor de stadsrand en kijken met ons door naar de toekomst.

VIJF VRAGEN AAN INDIRA VAN 'T KLOOSTER

Directeur van ARCAM en mede-initiatiefnemer van Het Stadsranden-lab

1. Wat is het belang van een ontwerpstudie naar de stadsranden?

"Stadsranden zijn hyperdynamische zones waar veel ruimtelijke druk op staat, bijvoorbeeld om woningen of kantoren in te bouwen. Tegelijkertijd grenzen ze aan waardevolle groengebieden. Ze functioneren als 'kreukelzones': zorgvuldig ontworpen systemen, zoals auto's die hebben om inzittenden te beschermen tegen fysiek letsel bij impact. Zo doen stadsranden dat feitelijk ook. Hier hebben ontwerpers de kans om de ontmoeting (potentiële botsing) tussen rood en groen optimaal te begeleiden, door een (nieuw) onderliggend systeem te ontwerpen dat de dynamiek van het gebied optimaal gebruikt om gezonde, rode én groene, waardevolle leefruimte te realiseren."

2. Wat is jouw mooiste 'randervaring'?

"Vorig jaar heb ik wekenlang door Amerika gereisd. Amerika is één grote randervaring, maar de mooiste was in Las Vegas. De stad ligt midden in de woestijn. Irrigatie en bebouwing vindt alleen plaats als er economisch gewin te halen valt. Rijden over The Strip is een adembenemend spektakel van 'neon signs', 'wedding chapels' en fantasierijke hoogbouw, dat net zo abrupt als het begon weer ophoudt. Van het ene op het andere moment – en dat is echt een kwestie van enkele tientallen meters – gaat de hoogstedelijke buzz over in een compleet leeg, rotsachtig en onherbergzaam landschap."

3. Wat valt op als je naar de uitkomsten kijkt?

"De vijf stadsranden van Amsterdam lijken op het eerste gezicht vijf variaties op hetzelfde rood en hetzelfde groen, maar dit project heeft mij geleerd dat zowel de geschiedenis en context van de bebouwing als van de landschappelijke eigenschappen hypercontextueel zijn. Veenweide is geen landbouwgrond, is geen middeleeuwse polder. Een bloemkoolwijk is geen snelweglocatie, is geen naoorlogse tuinstad. Stadsranden vragen om maatwerk en zorgvuldig vooronderzoek."

4. Hoe moeten we verder met de stadsranden?

"Het Stadsranden-lab is een vervolg op het Parlement van de Scheggen en de resultaten zijn tot februari 2021 te zien in de tentoonstelling EndLESS Amsterdam, die de Circulaire Agenda van Amsterdam in beeld brengt. Voor ARCAM zullen de stadranden op verschillende manieren in beeld blijven. De meest complexe opgave ligt denk ik in de koppeling van bottom-up beheermodellen van het groen (dus optimale participatie) aan grootschalige, complexe vraagstukken zoals klimaat, energie en bodemdaling."

5. Wat wil je meegeven aan professionals die samen verantwoordelijk zijn voor de toekomst van onze stadsranden?

"De stadsranden moeten weliswaar worden vormgegeven, maar de opgave is geen ontwerpopgave alleen. Het vereist de inbreng van veel en uiteenlopende disciplines. De kunst is om niet-professionals daadwerkelijk een stem te geven, en die te koppelen aan de meta-opgaven op regionaal, landelijk en soms zelfs mondiaal niveau. De vraag hoe de stadsranden in te vullen met inspraak en betrokkenheid van alle stakeholders speelt momenteel in elke gemeente. *De Nationale Omgevingsvisie* biedt daar handvatten voor, maar is in de praktijk niet vanzelfsprekend. Het is spannend om te volgen hoe Amsterdam dat bijvoorbeeld doet met de *Omgevingsvisie Amsterdam 2050*."

Het visuele en programmatische spektakel op The Strip in Las Vegas ...

...houdt net zo abrupt als het begon weer op.

Manege aan de Sloterweg met op de achtergrond het kantoor van PWC aan de A4, gefotografeerd tijdens een fietstocht langs de stadsrand.

VIJF VRAGEN AAN JAN MAAS EN PHILOMENE VAN DER VLIET

BOOM landscape was betrokken bij zowel het Parlement van de Scheggen (2019) als Het Stadsranden-lab

1. Wat is het belang van een ontwerpstudie naar de stadsranden?

"Er wordt driftig ontworpen aan de stad, invulling gegeven aan de woningbouwopgave en er is steeds meer aandacht voor bereikbare kwalitatieve landschappen dichtbij de stad. De zone daartussen, de stadsrand, is zelden een ontwerpopgave. Het is waardevol en belangrijk dat met deze ontwerpstudie eindelijk eens de vraag wordt gesteld: wat is een goed ontworpen stadsrand? Op het moment liggen er in de stadsrand functies bij elkaar zonder dat erover nagedacht lijkt. De stadsranden kunnen efficiënter en productiever worden en zo veel meer betekenis krijgen."

2. Wat is jullie mooiste 'randervaring'?

"Al wandelend langs de randen van de Noorder IJ-plas, in het geruis van de A10 en de populieren langs het water, vertelden bewoners over illegale raves en motorcrosses, over de bijzondere natuur, 'De Gestuurde Storm', de argwaan naar de dump van slib in de plas en de komst van een windmolenpark. Anekdotes over de politieke flipperkast van plannen en het afhouden van verantwoordelijkheden. In een kokertje, vastgeplakt aan de voet van een hoogspanningsmast, vonden we een papieren rolletje met handgeschreven codes in verschillende handschriften. De stadsrand hier is zowel curieus als typerend."

3. Wat valt jullie op aan de uitkomsten?

"Dankzij de inspirerende bijeenkomsten met het team van West zijn we genuanceerder geworden over de denkrichting dat de stadsrand 'van iedereen is'. Doordat het team de problematiek vanuit sociale en demografische opbouw benadert, creëren ze de mogelijkheid om de stadsrand betekenis te geven voor een regenboog aan verschillende typen mensen. In de stadsrand van West staat een rijtje garageboxen waar nu loempia's worden gevouwen of waar nieuwe bedrijfjes wat dingen uitproberen die thuis niet kunnen. De garagebox werd in dit project een metafoor voor de stadsrand: een werkplaats of laboratorium, waar je dingen doet die niet kunnen in de stad of mogen in het landschap. In dezelfde analogie werd de volkstuin de garagebox van de buitenruimte; een tuin waar je mag aanklooien. De stadsranden zijn van lokaal belang en divers. Wanneer ze van betekenis zijn voor wie er dichtbij woont, dan is de som der delen van vitaal belang voor de stad als geheel."

4. Hoe moeten we verder met de stadsranden?

"We pleiten ervoor om concrete projecten in de stadsrand te formuleren en daar dan een ontwerp voor te maken. Dit is de enige manier om te komen tot betekenisvolle, productieve en toegankelijke stadsranden. Het

dwingt expliciet te zijn. Met name bij het groene programma valt er een wereld te winnen; op het moment worden bermen, speeltuintjes, ecologische structuren en volkstuinen vaak met hetzelfde groene kleurpotlood ingekleurd."

5. Wat wil je meegeven aan de professionals die samen verantwoordelijk zijn voor de toekomst van onze stadsranden?

"De stadsranden zijn van belang voor vele groepen, maar bijna niemand daarvan heeft een (grond)positie of een plek aan de tekentafel. Wij willen professionals meegeven ruimte te maken voor spontane programmering en initiatieven. Dat vereist opdrachtgevers die vertrouwen hebben in de burger én de ontwerper."

De noordelijke stadsrand van Rotterdam wordt momenteel verlegd door de aanleg van de verbinding A13/A16. De stad zal daardoor verder uitdijen en de groene ruimte in de polder tussen Rotterdam en Delft zal kleiner worden.

VIJF VRAGEN AAN FRANCESCO VEENSTRA

Voorzitter van de BNA

1. Wat is het belang van een ontwerpstudie naar de stadsranden?

"Er is een algemeen belang gemoeid met het uitvoeren van ontwerpend onderzoek. Door ontwerpers, stakeholders en gebruikers samen te brengen in een onderzoeksopgave zonder dat er direct kwesties op het spel staan, vergroot je de kans om nieuwe ideeën te toetsen en bijzondere uitkomsten te genereren. De zoektocht naar een gezonde balans tussen bebouwd en onbebouwd landschap kan het best worden gestart in de randen van het bestaande stedelijke gebied, waar veel van oorsprong onaantrekkelijke binnenstedelijke functies naartoe zijn verhuisd. Met de uitkomsten van dit onderzoek kan verder worden nagedacht over vormgeving en structurering van de stadsranden en de aansluiting op het omliggende landschap. De verschillende studies leveren inspiratie voor bestuurders, ontwikkelaars en ontwerpers om in de stadsranden kansen te ontdekken om de grote maatschappelijke opgaven van nu integraal op te lossen."

2. Wat is jouw mooiste 'randervaring'?

"Ik vind randen van Hanzesteden zoals Deventer en Kampen bijzonder aantrekkelijk. Deze steden hebben van oorsprong een heldere overgang van landschap naar stad, maar ondertussen zijn ze zodanig uitgebreid dat grote delen van hun stadsranden niet meer de oorspronkelijke kwaliteit hebben. De buitenstedelijke uitbreidingen hebben in veel gevallen rafelranden gecreëerd die ik erg onaantrekkelijk vind. We hebben overigens de neiging om steden te benaderen vanuit de auto. Als je op de fiets of hardlopend een stad binnenkomt of verlaat, of over een stad vliegt, kan de beleving van de rand totaal anders zijn. Mijn stad Rotterdam is daar een goed voorbeeld van; voor je het weet sta je midden in de polder. Daar kan ik enorm van genieten."

3. Wat valt op als je naar de uitkomsten kijkt?

"Wat opvalt is dat de stadsranden, rafelig en gekenmerkt door een diverse en haast anarchistische bebouwing, uitnodigen tot experiment waarbij de regels niet te strikt worden gemaakt. Blijkbaar is er een grote behoefte om dit als een belangrijke kwaliteit van de stadsrand te definiëren. Betekent dat dat deze kwaliteit elders in de stad is verdwenen? Ik zou willen stellen dat juist de stadsranden meer gedefinieerd moeten worden en dat er ook midden in bestaande stedelijke gebieden ruimte moet blijven voor experimentele stedenbouw en leefvormen. Bij het kijken naar de stadsranden van Amsterdam moeten we reflecteren op de behoeftes en kansen in de binnenstad; de stadsrand is niet de enige plek waar alle problemen voortkomend uit stedelijke groei kunnen worden opgelost."

4. Hoe moeten we verder met de stadsranden?

"De BNA heeft met dit onderzoek een aanzet gegeven voor deze omvangrijke ontwerpopgave. Ook Atelier Rijksbouwmeester heeft zich in 2020 beziggehouden met wijken in de stadsrand. Nu is het aan andere partijen dit op te pakken en actief de stadsranden in het hele land verder te verkennen."

5. Wat wil je meegeven aan de professionals die samen verantwoordelijk zijn voor de toekomst van onze stadsranden?

"De stadsranden vragen om een integrale aanpak. Het is een opgave die succesvol wordt wanneer iedereen de krachten bundelt en deze gebieden omarmt als de meest kansrijke voor wonen, werken en recreëren en het realiseren van een hoogwaardige leefomgeving."

VIJF VRAGEN AAN PAUL VAN HOEK

Landschapsarchitect/hoofdontwerper bij de gemeente Amsterdam, projectpartner van Het Stadsranden-lab

1. Wat is het belang van een ontwerpstudie naar de stadsranden?

"Een goede samenhang en wisselwerking tussen stad en landschap kan zorgen voor een sterkere stad én een sterker landschap tegelijk. Die opgave wordt het meest expliciet en spannend in de stadsranden: ergens daar waar stad en landschap elkaar raken. Dit is dé plek om te onderzoeken welke kansen hiervoor zijn."

2. Wat is jouw mooiste 'randervaring'?

"Dat zijn de onderdoorgangen van de A10 naar Waterland. Ik woon zelf in Monnickendam en fiets veel van en naar Amsterdam. Het moment dat je na een intensieve dag werken in de drukke stad onder een van de 'poorten' onder de A10 door Waterland in fietst is iedere keer weer een spectaculair contrast. Ineens sta je in de weidsheid en stilte (en donkerte!) van Waterland. En ja, andersom werkt het ook."

3. Wat valt op als je naar de uitkomsten kijkt?

"Er liggen vijf echt heel verschillende onderzoeken met verrassende uitwerkingen op tafel. De vondst en inzet van team Zuidwest maakte mij nieuwsgierig. Ze stelden gedurende het proces voor om de stadsrand van oostelijk naar westelijk van het Amsterdamse Bos te verschuiven. Dit omdat hier nog de typische 'ongeorganiseerde' grens aanwezig is die volgens het team kenmerkend is voor een stadsrand; dit is belangrijke vrije ruimte voor experiment en innovatie. Waar ruimtelijk ordenaars vaak geneigd zijn het ongeordende te ordenen, omarmt dit team het juist als kwaliteit. Interessant is of, en zo ja waar, er in de agglomeratie Amsterdam nog meer van dit soort zones zijn en of de mogelijke betekenis daarvan voldoende in beeld is."

4. Hoe moeten we vanaf hier verder met de stadsranden?

"Het fenomeen 'stadsrand' is behoorlijk fluïde, veelvormig en daardoor soms ongrijpbaar gebleken. Vraag de vijf teams nu de gehele stadrand van de agglomeratie Amsterdam te tekenen en te omschrijven en er komen vijf verschillende tekeningen en verhalen. Dat is helemaal niet erg, omdat het in mijn ogen het belangrijkste is dat er bewust wordt gekeken naar mogelijke kansen voor een samenhangende ontwikkeling van stad en landschap. Per definitie zijn dit samenwerkingsopgaven met veel partijen. De gemeente Amsterdam heeft hierin op zijn minst de rol om opgaves te formuleren en kaders te stellen."

5. Wat wil je meegeven aan de professionals die samen verantwoordelijk zijn voor de toekomst van onze stadsranden?

"Denk niet alleen vanuit wat de stedeling behoeft van het landschap, maar ook wat het landschap behoeft van de stedeling."

Onderdoorgang van de A10 naar Waterland

COLOFON

PROJECTTEAMS
Team Noord
XOOMlab: Harvey Otten, Joost Vorstenbosch
BERGcs: André Langenberg
Olivia media: Bas Kok
Natuurlijke Zaken: Saline Verhoeven

Team West
26H: Wouter Pocornie
Paola Salviano
12N_Urban Matters: Fulco Treffers
Inbo: Maria Piels

Team Zuidwest
UNStudio: Misja van Veen, Pedro Silva Costa, Dana Behrman, Olga Kotta en Cadgas Delen
Rademacher / De Vries Architecten: Christopher de Vries
Waternet: Maarten Ouboter
LUDWIG: Peppie Wiersma

Team Zuid
Clubhaus Architecten: Marjan van Herpen en Claudia Temperilli
M3H: Machiel Spaan
ROC Amsterdam: Robert Koerts
VE-R: Remco Rolvink en Berrie van Elderen

Team Zuidoost
ANA architecten: Jannie Vinke
Bureau B+B: Gert Jan Wisse
De Natuurlijke Stad: Walter Dresscher DubbeLL
buurtontwikkelaars: Lars Mosman
SVP: Esther Vlaswinkel

STUDENTEN
Kim van Balken, Mike Blauw, Fieke de Groot, Josje Staal (Hogeschool van Amsterdam); Jelle Brem, Ward Edelenbosch, Matt Goedemans, Susan Mellendijk, Vera de Vries (Hogeschool Utrecht); Tale Bjelland, Anne-Marije van Duin, Jelle Engelchor, Danijela Kirin, Venetia Kollia, Eek van der Krogt, Kasper Neeleman, Magali Sanz Casas, Lesley Thoen, Mark Vergeer (Academie van Bouwkunst Amsterdam)

GASTBIJDRAGEN
Theo Baart (fotograaf), Rosa Stapel (College van Rijks adviseurs), Like Bijlsma (PBL), Merten Nefs (Vereniging Deltametropool), Mike Blauw, Josje Staal, Kim van Balken, Fieke de Groot (studenten Hogeschool van Amsterdam), Remco Reijke (Hogeschool Utrecht), Jonas Papenborg (Academie van Bouwkunst Amsterdam)

PROJECT- EN KENNISPARTNERS
Paul van Hoek (gemeente Amsterdam), Irene Ponec (Ymere), Rien van Stigt en Remco Reijke (Hogeschool Utrecht), Erik Anton de Graaf (Hogeschool van Amsterdam), Hanneke Kijne en Jonas Papenborg (Academie van Bouwkunst Amsterdam)

SPREKERS GRENSVERKENNINGEN
Greg Nottrot en Floor Leene (Nieuw Utrechts Toneel), Saskia Aukema (fotograaf), Renate Schepen (Doordacht), Like Bijlsma (PBL), Erik Anton de Graaf en Frank Suurenbroek (Hogeschool van Amsterdam), Maike van Stiphout (DS landschapsarchitecten), Edwin Gardner (Studio Monnik)

KLANKBORDGROEP
Aafke Post (gemeente Amsterdam), Jonas Papenborg (Flux Landscape architecture), Klaas Breunissen (Stichting Behoud Waterland), Jimmy Verheij (Ymere), Marrit van der Schaar (Ymere), Olga Appelman (gemeente Amsterdam), Robert Graat (Staasbosbeheer), Annet Zondervan (CBK Zuidoost), Rienk Postuma (De Key), Minze Walvius (Advier), Erwin van Schagen (gemeente Amsterdam), Ivan Nio (stedelijk onderzoeker), Roy Berents (gemeente Amsterdam), Eva Hekkenberg (VORM), Irene Ponec (Ymere), David Kloet (Karres en Brands), Kasper Spaan (Waternet), Hans Massop (Waterschap Amstel, Gooi en Vecht), Nelleke Penninx (gemeente Amsterdam), Hans Wilschut (Wonderwel), Gregor van Lit (gemeente Amsterdam), Jan Heeren (gemeente Amsterdam), Jouke van der Werf (gemeente Amsterdam), Guido Nas (gemeente Amsterdam), Jan Maas (BOOM Landscape), Pieter Boekschooten (Van Eesteren Museum), Marjan Kootwijk (Ymere), Nabila Bouabbouz (gemeente Amsterdam), Erwin Spijker (Studio Y)

MET DANK AAN
Pepijn Bakker (Rochdale), Femke Gerritsma (ARCAM), Isabel van Lent (architectuurhistoricus), Erik Meijer (Synchroon), Adriaan Mout (LEVS), Don Murphy (supervisor architectuur en stedenbouw Schiphol), Francesco Veenstra (voorzitter BNA), Remi Versteeg (Space Encounters), Joost Vos (Benthem Crouwel Architects), Philomene van der Vliet (BOOM landscape), Anne Wijnen en team Pakhuis de Zwijger

FINANCIËLE BIJDRAGEN
ARCAM, BNA, gemeente Amsterdam, Ymere, EFL Stichting, ministerie van Economische Zaken en Klimaat uit de Toeslag voor Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI's)

PRODUCTIE
Tekst en redactie: Lotte Dijkstra (studio PLACES), Jutta Hinterleitner (BNA Onderzoek, tevens projectleiding), Willemijn de Jonge (Mijnwerk, eindredactie), Indira van 't Klooster (ARCAM), Manon Mastik (BNA Onderzoek)
Grafische vormgeving & infographics: Edwin van Gelder en Florian Schimanski (Mainstudio)
Fotografie tenzij anders vermeld: Quirijn Kuchlein
Drukwerk: robstolk
Uitgever: BNA Onderzoek
www.bna-onderzoek.nl

BEELDVERANTWOORDING
P7 Foto 'EndLESS Amsterdam bij ARCAM' door Sanne Couprie; overige foto's door projectdeelnemers
P8-9 Kaart en animatie 'De stadsranden van Amsterdam' door Pepijn Borgwat (Synergique), Bas van Vuurde, Niels Bik (The Bik Picture)
P10 Foto's door Maarten Nauw
P11 Kaart door NIHS - Joodse Gemeente Amsterdam; foto's door Saskia Aukema en Richard Bank
P12 Foto's rabbijn Katz door Saskia Aukema en Richard Bank; foto's publiek door Maarten Nauw
P13 Kaart stadsrandprofielen bewerkt door PBL, op basis van datasets van de provincies, CBS, CPB/PB; kaart grondprijzen door Erik Anton de Graaf op basis van interactieve kaarten van de Gemeente Amsterdam
P14 Kaart economische waarden door Erik Anton de Graaf; afbeeldingen door Frank Suurenbroek; foto's uit Noord-Hollands Archief, archiefstukken 54-20395, 54-34576
P15 Tekening rotsbiotoop en afbeelding biodiversiteit op alle schaalniveaus door DS landschapsarchitecten; foto Bioloop door Dinny Tubbing; foto poreuze bestrating door Bureau Hosper; foto dirt graffiti maker onbekend
P16 Grafiek door Biomimicry 3; figuur 'Ego – Eco' maker onbekend; schema ecosysteemdiensten door Lydia Fraaije
P17 Toekomstbeelden Amsterdam door Studio Monnik, getekend door Jan Cleijne; afbeeldingen 'De donkere stad' door Like Bijlsma (SUBoffice)
P18-19 Foto's door Theo Baart
P20-21 Foto's en afbeeldingen door Panorama Lokaal
P22 Afbeelding door Merten Nefs
P23 Kaart door Planbureau voor de Leefomgeving
P24 Kaart door Kadaster en CBS, bewerkt door Planbureau voor de Leef omgeving
P38 Foto 'Kuifeenden 25-1-2004 (6318163492)' door Bas van Oorschot via Wikimedia Commons ; foto 'More than 100 Grutto's in a meadow near Zaanse Schans - panoramio.jpg' door Henk Monster via Wikimedia Commons
P39-40 Foto 'Ecoduct Kikbeek over de E314 bij de afslag Maasmechelen' door Paul Hermans via Wikimedia Commons
P40 Foto 'Tuindorp Oostzaan Amsterdam-Noord 6' door A. Bakker via Wikimedia Commons
P41-42 Foto 'Luchtfoto Buikslotermeer' via Stadsarchief Amsterdam; overige foto's door Mike Blauw; plattegrond op basis van Google Earth (2020)
P54 Plankaart 'Algemeen_uitbreidingsplan_amsterdam1935.jpg' via Wikimedia Commons; foto 'Luchtfoto Osdorp-Oost' via Stadsarchief Amsterdam; foto flat door Wouter Pocornie
P55 Kaarten grijze grens en sepia grens op basis van Google Earth (2020); kaart groene grens op basis van de kaart 'Omgevingsvisie Groen' door Gemeente Amsterdam
P59-60 Kaart op basis van Google Earth (2020); foto's door Fieke de Groot
P77-78 Analyses en foto's straatbeeld op basis van Google Maps Streetview (2020)
P95-96 Afbeelding 'Energiestromen' door Anne-Marije van Duijn; afbeelding 'Watertuinen van West' door Kasper Neeleman; afbeelding 'Productiebos Gaasperplas' door Magali Sanz Casas
P110-112 Afbeeldingen huidige situatie in zwart/wit op basis van Google Maps Streetview (2020)
P113 Analyse Waterlandscheg op basis van Google Earth (2020); analyse functie Amsterdamse stadsranden op basis van Google Earth (2020)
P114 Foto '20171124 07 Groningen – Hooge der A' door Sjaak Kempe via Flickr; foto 'IMG_4319' van polder bij Arnhem door HJZ2009 via Flickr; foto 'Utrecht' door Markus Tacker via Flickr; foto's Kopenhagen en Antwerpen door Remco Reijke
P115 Impressies door Jelle Brem, Ward Edelenbosch, Matt Goedemans, Susan Mellendijk en Vera de Vries
P116 Foto's door Indira van 't Klooster
P117 Foto door Jan Maas
P118 Foto door Francesco Veenstra
P119 Foto door BNA Onderzoek

© BNA Onderzoek en de afzonderlijke auteurs, ontwerpers en fotografen – januari 2021. Niet alle rechthebbenden van de gebruikte illustraties konden worden achterhaald. Belanghebbenden wordt verzocht contact op te nemen met BNA, Jollemanhof 14, 1019 GW Amsterdam, bna-onderzoek@bna.nl

ISBN 978-90-830571-2-5

4. EEN KANS VOOR NATUUR-INCLUSIVITEIT

5. EEN MEMBRAAN

6. EEN AMBIGUE VRIJE RUIMTE

7. PIONIEREN OP HET RANDJE

8. EEN LANDSCHAPSPARK

9. EEN MEERKEUZE STAD

Stadsranden; het zijn geen officiële zones in het gemeentebeleid, ze zijn niet omkaderd, ze hebben geen label. En juist dat maakt ze interessant. De rafelranden of kreukelzones van de stad bieden nog ruimte voor verandering. Op de plek waar de gebouwde omgeving en het gegroeide landschap elkaar ontmoeten, gebeurt van alles. En misschien kan er nog veel meer.

BNA Onderzoek en ARCAM richtten Het Stadsranden-lab op, en gingen met vijf multidisciplinaire ontwerpteams en een grote groep adviseurs op onderzoek uit in en rond de randen van Amsterdam. Zij ontwierpen prikkelende visies voor vijf locaties in Noord, West, Zuidwest, Zuid en Zuidoost. Deze publicatie schetst hoopvolle toekomstscenario's, die zowel het groen als de stenen koesteren en opwaarderen – niet alleen voor Amsterdam, maar voor alle steden, dorpen en wijken die op zoek zijn naar dat gouden randje.

BNA ONDERZOEK
Praktijklab voor slimme ruimtelijke ideeën

BNA

978-90-830571-2-5